

ՆՈՅԻ ԱԳՈՍԻԸ

(ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴԱԿԱՆ ԶՐՈՅՑ)

Ա.

Օգոստոսի սիրուն առաւօտներից մինն էր, երբ ես ու ընկերս՝ կանխաւ արած մեր որոշման համաձայն՝ դուրս եկանք քաղաքից ձիով՝ հայրենի գաւառակի գիւղերը պտտելու և մի քանի աւերակներ անձամբ տեսնելու։

Մենք պատկանում էինք «տուն վերադարձող» այն նորեկների թուին, որոնք ընտանիքի հացը հայթայթելու համար, ստիպուած են լինում տարիներով ապրել մայրաքաղաքում, ծծել միշտ նրա անառողջ օդը, սնուել աւելի փոշիով քան թէ կերակրով և, հետևապէս, կարօտիլ այնպիսի բարիքների, զորս բնութեան մէջ ապրող մարդը վայելում է առատօրէն, առանց, սակայն, նրանց արժէքը գնահատել կարենալու։

Ի՞նչ բան է, օրինակ, մարութ՝ օդը, դաշտի կանաչը,

հովտի առուակը, անտառի զովը... միթէ կարելի է կարօտիլ դրանց, կամ ցանկացած ժամին չվայելել: Լեռնդի գեղջուկը, որ *կարիք* բառը հասկանում է միայն նիւթականի վերաբերմամբ, անշուշտ կծիծաղէր, եթէ իմանար թէ՛ մեր զրկանքը կազմում են այդ չնչին, հազիւ երբեմն իւր կարիքը լցուցանող բաները:

Բայց ուր տարիներով ապրել է մեծ բաղաքում, միշտ միևնույն նեղ փողոցի վրայ, նոյն ապականուած միջնորտի մէջ, և դորձել շարունակ լուսից ու օդից զուրկ մի գրասենեակում, որի բոլոր հրապոյրը կազմում են եղել չոր հաշուեմատեանները, երկաթէ պահարանը և անմիտ համարիչը, իրեր, որոնք առնչութիւն ունին միայն *փողի* և *հաշուի* հետ, բայց որոնց անծանօթ է *սիրտը* և *աւելի* ևս զգայուն *հոգին*, իրեր, որոնք մարդու ուղեղը բթացնում, աշխոյժը մարում և հոգին նուաստացնում են... այդպիսին, ասում եմ, կարօտելով կկարօտի այն ամենին, ինչ որ անարժէք է բնութեան զաւակի համար. կկարօտի նրա դաշտին ու մարդին, նրա հովտին ու առուակին, նրա անտառի անոյշ հովերին:

Մենք ևս, ահա, այդ կարօտեալներից էինք. Ընկերս վերադարձել էր Մոսկուայից, իսկ ես Թիֆլիսից: Երկուսս այժմ միացած՝ գնում էինք բնութեան բաղդըրութիւններից մեր կարօտն առնելու:

Պետրոս Մինարեանը, (այս էր ուղեկցիս անունը), հայոց հողերի դպրոցի նախկին սան էր. տակաւին երկտասարդ, միջահասակ, փոքր ինչ թուլակազմ, բայց աշխոյժ ու գրաւչադէմ: Բնաւորութեամբ բաւական անհամբեր և գիւրադրգիւ, երբեմն, նաև յանդուգն ու անքաղաքավար բայց սրտով բարի և անկեղծ: Ունէր տարօրինակ հայեացքներ, որոնք էւր լսօսակիցներին մերթ դայրոյթ և յաճախ՝ զուրկութիւն էին պատճառում, բայց ինքը երկու դէպքումն էլ մնում էր անտարբեր: Սիրում էր խառնուել ուրիշների գործին, կամ յաճախ՝ ինքնակոչ դատաւոր հանդիսանալ: Սիրում էր վիճաբանել, ազատ մտքեր յայտնել, բայց երբեմն աւելի հակառակելու, քան մի ճշմարտութիւն ասելու համար: Այսուամենայնիւ, այս բոլոր տարօրինակութիւնների հետ միասին, ճանապարհի լաւ

ընկեր էր. որովհետև սրտոտ էր, կամաքար և սակա-
ւապետ:

Բաւական ժամեր էին անցել՝ ինչ ելել էինք քաղա-
րից և թէպէտ առաւօտը զով էր ու հեշտալի, այսուա-
մենայնիւ, քանի արեւը բարձրանում էր՝ այնքան աւելի
օդը ջերմանում և նեղացնում էր մեզ. Միջօրէի մօտ՝ մենք
գտնւում էինք արդէն բաց դաշտի վրայ: Արեւի ճառա-
գայթնները կարծես այրում էին. չկար ոչ հովի շունչ ոչ
ծառերի շքարան: Այդ պատճառով աշխատում էինք ժամ
առաջ հասնել գիւղը, որ գտնւում էր՝ մեր հանդէպ եղող
լեռան գեղադիր լանջի վրայ:

Չնայելով որ քաղաքից ելածներս միջօրին ընկերս
պատմում էր թէ՛ մի օր հիացմունքով էր մտածում այն
ժամի ու վայրկեանի մասին՝ երբ մայրաքաղաքից հեռա-
ցած՝ գտնւում կլինէր հայրենիքում, նրա ազատ օդի ու
դաշտերի մէջ և չնայելով որ այդ ժամին նրա փափազն
արդէն կատարուած էր, այսուամենայնիւ, նկատում էի որ
երիտասարդի համբերութիւնը ենթարկւում է փորձու-
թեան: Տօթից, ըստ երևութին, նա աւելի էր նեղանում,
ուստի և յաճախ դանդաղւում էր:

Երբ մի ձորակի գետակն անցնելով՝ սկսանք դէպի
գիւղը տանող առապարը բարձրանալ, միջօրէի տապը
աւելի ևս զգալի դարձաւ. որովհետև արեւի ճառագայթ-
ներից զատ՝ այրել սկսան մեզ նաև կեծացած ժայռերը,
որոնք եղբերում էին առապարը երկու կողմից:

—Ա՛խ, մի հասնէինք այն սօսիներին, բացականչեց
յանկարծ ընկերս այնպիսի մի կարօտով, որ կարծես
գտնւում էր Օտհարայի անապատում և ուր որ է խոր-
շակը շնչասպառ պիտի անէ իրեն:

—Համբերութիւն, բարեկամ, սօսիներին էլ կըհաս-
նենք, նկատեցի ես:

—Համբերութիւն... միշտ համբերութիւն, շնչաց
Պետրոսը, կարծես դժգոհ իմ խօսքից և ապա դառնա-
լով ինձ հարցրեց. —Ի՞նչ ևս կարծում, ովքեր են համբե-
րում:

—Ի՞նչպէս թէ ովքեր, ի հարկէ, համբերատարները,
պատասխանեցի ես:

— Իսկ ես չեմ կամենում համբերատար կռուիլ:

— Ինչու, հարցրի նրան:

— Որովհետև համբերում են միայն թոյլերն ու տկարները. այսինքն, մարդիկ, որոնք այս կամ այն չարիքը սեփական ուժով իրենցից հեռացնել չկարենալով տանում են նրա պատճառած նեղութիւնները ստրկաբար. բայց որպէս զի այդ անարգանք չհամարուի իրենց՝ ասում են թէ՛ «համբերում ենք»:

— Էհ, եթէ չհամբերես, ինչ պիտի անես. կարող ես արեւի հրավառ գունդը հեռացնել քո գլխից, կամ այս չիկացած ժայռերը հովանաւոր ծառերի փոխել:

— Չեմ կարող:

— Ինչու ուրեմն 'ի զուր աղմուկ ես հանում:

— Նրա համար, որ ցոյց տամ թէ՛ անդգայ արարա՝ ծին մէկը չեմ, թէ՛ իմ մէջ կեանք ու կենդանութիւն կայ, թէ՛ հեշտութիւնն ինձ հաճոյք՝ իսկ նեղութիւնը դժգոհութիւն է պատճառում:

— Իսկ դրա օգուտը:

— Այն, որ մարդիկ ճանաչելով ինձ՝ զգաստ կրկնեն միշտ իմ վերաբերմամբ և զգուշութեամբ կրկնուեն հետըստ. չօ գիտես որ աշխոյժ ու շտանձահարուող ձիուն մօտենում են երկրիւղով ու փաղաքշանօր և հաղիւ ուրեմըն կարողանում են հեծնել. մինչդիւ համբերատար իշխնականցներից րաչելով՝ բարձում են միշտ որքան կամենում են, առանց նրա կամքն ու ցանկութիւնը հարցնելու. ես ծիծաղեցի:

— Դու այս կարծիքին չես. հարցրեց ընկերս զարմանալով:

— Ո՛չ. սլատասխանեցի ես:

— Ինչու:

— Որովհետև համբերել բառը աւելի բարձր նշանակութիւն ունի, քան ինչ որ դու տալիս ես նրան. էչերի ու ձիաների հասարակութեան մէջ, հաւանական է, որ նա համարուի անարգ ունակութիւն, բայց մարդկային հասարակութեան մէջ, համբերութիւնը ճանաչում է առաքինութիւն:

— Միջնադարեան վարդապետների կարծիքով, ընդհատեց Պետրոսը:

— Նոյն իսկ վերջնադարեան փիլիսոփաների կարծիքով, յարեցի ես:

— Պատճառը:

— Որովհետև համբերութիւնը բարիք է արտադրում, մինչդեռ անհամբերութիւնից միայն չարիք է առաջանում:

— Այդ ինչպէս է լինում:

— Այնպէս, որ աշխարհում համբերում են, առհասարակ, կամքի ոյժ, հոգւոյ արիութիւն և սրտի կորով ունեցողները. հետևապէս, մեծ գործերն էլ ստեղծում են դրանք. Կարգաւ պատմութիւնը և կրօնանես, որ աշխարհի բոլոր նշանաւոր գիտերը, բոլոր մեծամեծ գործերը արդիւնք են եղել դժուարատար նեղութեանց ու հերոսական համբերութեանց: Անհամբերութիւնն, ընդհակառակը, նշան է թուլութեան ու անզօրութեան: Ուստի երբէք չէ տեսնուած որ անհամբերին մէկը կարողանար մարդկութեան համար ստեղծել մի մեծ բարիք: Այս է, ահա, պատճառը որ համբերութիւնը համարուում է առաքինութիւն և բարոյախօսներից մինը, մինչև անգամ, աւելի մեծ փառք է համարում մարդու համար՝ մեծամեծ նեղութեանց համբերելը, քան մեծ գործեր կատարելը:

— Այդ գուցէ այդպէս է. բայց երբ արևն այրում է, հօ կարելի է նրա դէմ տրտնջալ: Չէ՞ որ տրտունջը թեթեւացնում է մարդու նեղութիւնը:

— Ընդհակառակը, պէտք է օտւորել՝ երբէք և ոչ մի բանի դէմ չտրտնջալ. այլ դրա փոխարէն աշխատել՝ նեղութեան պատճառը մէջ տեղից հեռացնել: Ծոյլ ու անզօր մարդը ճանճի չիթելու դէմ էլ է տրտնջում, փոխանակ լուութեամբ ձեռքը բարձրացնելու և նրան քշելու:

— Զանճը կարելի է քշել, արևը նրտեղ քշենք:

— Այդ դէպքում էլ՝ արևը քշելու փոխարէն՝ ձիդ պէտք է քշես, և մի կէս ժամ առաջ տուն հասնես. համբերատար և գործունեայ մարդու համար միշտ փրկութեան ճանապարհ կայ:

Ընկերս լուռ էր: Չգիտեմ համաձայնուեց ինձ հետ,

Թէ կամեցաւ անգոր չերեալ իմ աչքում: Այսուամենայնիւ, ոչ մի նոր առարկութիւն չանելով՝ շարունակեց ճանապարհը, առանց այլ ևս տրտնջալու արևի դէմ, որ այրում էր մեղ, արդարև, անողորմաբար:

Փոքր ժամանակից յետոյ մենք գիւղը հասանք և ուղղակի գիմեցինք ընկերոջս աղգական գիւղացու տունը: Վերջինի հովանաւոր սրահը և հիւրընկալի բաղցը ընդունելութիւնը շուտով մոռացրին մեզ ճանապարհի շոգից կրած մեր նեղութիւնը:

Բ.

Հետևեալ օրը, նախաճաշ անելուց յետ, դուրս եկանք տանից՝ գիւղն ու նրա շրջակաները դիտելու: Հարկ չկայ ասել, որ ամենից առաջ այցելեցինք գիւղի եկեղեցին, որ գտնուում էր շինութիւններէից դուրս, մի առանձնացած բլրակի լանջի վրայ, որտեղից բացւում էր մեր առաջ Թէ գիւղի և Թէ շրջակաների տեսարանը: Եկեղեցին մի անպաճայճ շինութիւն էր, մամռապատ կտուրով և փայտէ, խարխուղ դանգակատնով: Տեսնելու արժանի ոչինչ չունէր իւր շուրջը, բացի փոքրիկ բանջարանոցը, որ գտնուում էր եկեղեցու առաջ և ոռոգւում բաւական յորդ մի վտակով: Մեզ ուղեկցող հիւրընկալի ասելով՝ այդ բանջարանոցը ծառայում էր տեղական բահանային և տալիս էր նրան ուտելու սոխ, կանաչեղէն, մի բանի տասնեակ վարունգ և ձմեռուայ համար՝ բանի մի հատ դդում:

— Այս ջրով կարելի էր գրախտ ստեղծել այստեղ, իսկ ձեր քահանան միայն սոխով ու վարունգով է բաւականանում, նկատեցի ես հիւրընկալիս:

— Էդ ջրով, հրաման քես, շատ բան կշինուէր ըստի. ամա ինչ արած որ, դէրը (քահանան) էշն (աշխոյժ) չունի շինելու, պատասխանեց գիւղացին:

— Դուր շինեցէք, վրայ բերաւ ընկերս:

— Մենք ի՞նչ շինենք:

— Ծառեր տնկեցէք, վագեր շարեցէք, զքօնելու ճանապարհ բացէք, եկեղեցին հօ տէրինը չէ:

— Դէրինը չէ, գիղամ. ժողովրդինն ա. ամա որ դէրը չթողնի, մենք ինչ կարանք անել:

— Ինչպէս թէ չթողնի, ինչ իրաւունք ունի արգիլելու, բացականչեց Պետրոսը և տեսնելով որ բահանաւ եկեղեցու կողմից իջնում է դէպի մեղ, աւելացրեց. — սա է ձեր քահանան. թող մի գայ այստեղ, տես ինչպէս եմ խայտառակում:

— Թող, այ մարդ, ինչ գործ ունես, ինչ յանդիմանութեան ժամանակ է. դեռ առաջ մի ծանօթացիր հետը, նկատեցի ես:

— Ինչ ծանօթութիւն, բան չունիս, պատասխանեց ընկերս և կռուելու պատրաստուող արաղաղի նման յարձակողական դիրք բռնեց:

— Թող, քե մատաղ, խօսալ մի, դէրն ինձանկց կնեղանայ, խնդրեց և հիւրընկալ:

Բայց Պետրոսն արդէն մի քայլ առաջացել էր դէպի քահանան, որը մօտենում էր:

Սա տարիքով յիռունի մօտ, առաջակազմ, հաստամարմին, ալիխառն մօրուքով և բարի դէմքով մի մարդ էր: Հազած էր սև մահուտից կարած մի պարեգօտ, որն հնութիւնից արդէն մաշուել, գունատել էր: Ծածկած էր գառան մօրթուց պատրաստած գլխարկ. ոտքերին ունէր քոշեր և ձեռքին դեղնափայտի գաւազան:

Միջանկեալ ասենք որ տարիներ առաջ, քանի դեռ լուսաւորութեան ճառագայթները այսքան չէին մօտեցել մեր եկեղեցու շէմքերին, հայ քահանան հայր էր համարւում ամեն մի հայ քրիստոնէի. նրանք միմեանց պատահելուց՝ սիրով ողջունում էին իրար, առանց նայելու թէ՛ ծանօթ են միմեանց թէ ոչ: Այժմ ի հարկէ, այդ դեղեցիկ և բուն քրիստոնէական սովորութիւնը մոռացութեան է տրուած՝ իբրև անպէտք հնութիւն: Քաղաքներում, մանաւանդ, անհրաժեշտ է, որ այս ինչ հային՝ անպատճառ մի երկրորդը ծանօթացնէ պաշտօնապէս այն ինչ քահանայի հետ, որպէս զի այնուհետև առաջինը՝ բարեհաճէ ողջունել վերջինին, երբ պատահէ նրան ճանապարհին, կամ որ և է հասարակութեան մէջ:

Տէր Մակուշը (գիւլի քահանայի անունն էր) անծա-

նօթ էր, ի հարկէ, քաղաքներում ընդունուած այս սովորութեան. ուստի հեռուից տեսած լինելով մեզ, իբրև հայ քահանայ, շտապել էր մեզ ողջունելու և, իբրև նորեկների, բարի գալուստ մաղթելու:

Այդ իմանալով ես՝ շտապեցի առաջ անցնել Պետրոսից և դիտարկել հանելով՝ «օրհնեա տէր» ասել:

— Աստուած օրհնեոցէ, բարի լինի գալուստներդ, պատասխանեց տէր հայրը և ձեռքը նախ ինձ՝ ապա Պետրոսին տալով ողջունեց մեզ սիրով և այնպիսի մի մտերմութեամբ, որ կարծես թէ հին բարեկամներ էինք:

Պետրոսը, որ անհամբերութեամբ էր սպասում ողջունի այս ծիսակատարութեան, յանկարծ, առանց որևէ յառաջարանի. հարցրեց.

— Տէր հայր, ի՞նչ է նշանակում աւետարանի այն խօսքը, որ ասում է՝ դուք ոչ մտանէք և որոց մտանենն՝ չտաք թոյլ մտանել»:

Քահանան, որ այսպիսի անակնկալ հարցի չէր ըստապում, նախ շփոթուեց, ապա ինքն իրեն գալով՝ ժլտաց և մեղմով հարցրեց.

— Ընչի՞ համար ես հարցնում:

— Ի՞նչպէս թէ ինչի համար. քահանայ ես, շատ անգամ ժողովրդի առաջ կարդում ես աւետարանի այդ խօսքերը. այժմ կամենում եմ իմանալ թէ՛ հասկանում ես դրանց նշանակութիւնը թէ՛ ոչ:

— Բայց որ չհասկանանք, ո՞նց կարանք կարդալ, որդի, պատասխանեց տէր հայրը:

— Դէհ, որ հասկանաւ ես, թարգմանիր տեսնեմ:

— Ո՞նց թարգմանեմ, աւետարանը ըստի պտի, որ կարդամ թարգմանեմ. առարկեց քահանան ժպտալով:

— Այ, ես բերան ասում եմ էլի, «դուք ոչ մտանէք և որոց մտանենն՝ չտաք թոյլ»:

— Դէհ, թարգմանիր:

— Իմանում եմ:

— Բա՛ խի՞ ես հարցնում:

— Հարցնում եմ տեսնեմ դու էլ իմանում ես թէ՛ ոչ:

— Ա Մհրի (Միքայէլ), էս մեր Մինարանց Ակոբի տղան չի, դարձաւ քահանան մեր հիւրընկալին:

— Հա՛ ա՛ դէր, Ակոր աղի տղան ա, պատասխանեց գիւղացին։

— Աստօժ պահի, լաւ մենծացել ա՛, հօրը քէօմակ կըլլի (կօգնի), յարեց քահանան, աշխատելով այժմիկեալ հաճոյախօսութեամբ ազատուել Պետրոսի հետապընդութիւնից։

Բայց վերջինս՝ անխիղճ պարտատիրոջ պէս՝ տէր հօր օձիւրը չթողեց։

— Այդ իմացանք. տէր հայր, դու մի իմ հարցին պատասխանիր. կրկնեց նա՝ քահանայի թնից քաշելով։

Տէր հայրը, կարծես, բարկացաւ, և խօսակցի վրայ մի քննական հայեացք ձգելուց յետ դարձաւ մեր հիւրընկալին։

— Ա Մուր, զօնադդ (հիւրդ) կռուարար մարդ ա է՝ րևում։

— Զէ, ա՛ դէր, լաւ տղայ ա, ասներ մի քիչ հանարչի ա, պատասխանեց գիւղացին, աշխատելով արդարացնել Պետրոսին։

— Տօ, տնածակ, ըսենց հանաք կըլլի, ինձ պատին դէմ ա արել թէ՛ հէնց դու ես որ պտի թարգմանես. խի՛, ես Սողոմոն իմաստուն եմ։

Տէր հայրը զինաթափ եղաւ, Մենք սկսանք ծիծաղել։

— Ա՛յ, տեսնում ես, տէր հայր, եթէ մի փոքր առաջ խոստովանէիր թէ՛ չգիտես, այն ժամանակ ինքս կ'իջարդ մանէի, դարձաւ Պետրոսը քահանային. այժմ բացատրեմ, լսիր. «Դուր ոչ մտանէք և որոց մտանենն՝ չտայր թոյր», կնշանակէ թէ՛ դուք չէք մտնում, և ուրիշ էլ որ մտնում են, նրանց չէք թողնում...

— Գիտում եմ, գիտում, րնդհատեց յանկարծ քահանան, չկամենալով, այսուամենայնիւ, բոլորովին տգէտ երևալ մեր աչքում — Քրիստոս էդ խօսքերը մեր վարդապետներին ա ասում. եանի թէ՛ (այսինքն) դուք ամուսնութենի մէջ չէք մտնում ու հով որ էլ որ ուզում ա մտնի, նրան թողում չէք։

— Վայ տունդ չծաղուի տէր տէր, բացականչեց Պետրոսը և բարձրաձայն ծիծաղեց. նրան հետևեցի և ես։

— Խի՛ էք ծիծաղում, բա ըսէնց չի. հարցրեց քահանան մի առանձին յաւակնութեամբ։

— Զէ, չէ, տէր-հայր, մէջ մտայ ես. Քրիստոս արքայութեան համար է խօսում, և դպիրներին ու փարիսեցիներին է ասում թէ՛ դուք արքայութիւն չէք մտնում և ուրբեր էլ որ կամենում են մտնել, թոյլ չէ տալիս նրանց։ Դէ, հեր օրհնած, ամուսնութիւնն էլ արքայութեան նման բան ա, ես ըսկի շատ չեմ եանդիշ եկել (սխալուել)։ Ժպտալով ասաց քահանան, և ապա դառնալով Պետրոսին հարցրեց՝

— Մի ասա տեսնեմ ինձ խի ես ըտենց հարցափորձ անում։

— Այ թէ ինչո՞ւ։ Մենք եկել ենք ձեր եկեղեցին այցելելու և տեսնում ենք սրա առաջ այս ողորմելի բանջարանոցը, որի մէջ միայն մի քանի ածուներ ունիս դու։ Միևնոյն ժամանակ այստեղ հոսում է այս յորդ առուակը, որից դու կարող էիր օգտուել և եկեղեցու առաջ, այս ահագին տարածութեան վրայ՝ ծառեր տնկել, դրօսարան շինել, իսկ այդ ծառերը օգուտ կբերէին թէ՛ քեզ թէ՛ եկեղեցուն և թէ՛ ժողովրդին։ Բայց դու չես արել. ուրով հետև, ինչպէս Մուրին ասում է, էշխ չունիս։ Հարցնում ենք սրան թէ՛ ինչո՞ւ դուք, գիւղացիներդ չէք անում, պատասխանում է թէ՛ «տէր հայրը չի թողիր»։ Այ հէնց դրա համար էլ կամեցայ հասկացնել քեզ թէ՛ Քրիստոսի այն խօսքը, որ ասում է՝ «դուք չէք մտնում և ուրբեր էլ որ մտնում են, չէք թողնում» հէնց ձեզ նման հովիւների համար է ասած։

— Տէր. Մակուշը մի դժգոհ հայեացք ձգեց մեր հիւրընկալի վրայ և ապա դառնալով Պետրոսին՝ ասաց.

— Հէր օրհնած. էս եղցումը (եկեղեցում), ինձանից առաջ, մինչև տասը, տասներկու քահանայ ծառայել են, ծերացել ու մեռել։ Դիպումանց գերեզմաններն էլ, հրէս, ըստի, եղցու քամակին են. ուզում էք գնանք մի մի շահանց տամ։ Ընդոնցից ո՞րն ա ըստի մի չով (չոր ոստի կտոր) տնկել որ ես տնկեմ։

— Նրանք չեն արել այդ բանը, դու արա. դու բարի օրինակ եղիր քեզանից յետոյ եկողներին։

— Մի՞թամ էդ ի՞նչ օգուտ պտի բերի ինձ՝ ես (կամ) եղցուն։

—Նախ այն՝ որ այս չոր դետինը կծածկուի ծառերով, իսկ ծառաստանը աւելի լաւ է, քան թէ չոր տափաստանը: Երկրորդ՝ եկեղեցու շրջապատի օդը աւելի մաքուր և առողջարար կլինի, իսկ տեսարանը դիւրեկան. երրորդ՝ տնկածդ ծառերը պտուղ կբերեն, որից թէ դու կօգտուես և թէ եկեղեցին: Չորրորդ...

—Դէ մը խրէ (մի քիչ) սպասիր. ընդհատեց քահանան Պետրոսին. և ապա կրթնելով գաւազանի վրայ, մի առանձին, հեղինակաւոր եղանակով շարունակեց. — որդի. գիդաս, խօսիր հեշտ ա քանց անիլը: Մի բան պատմեմ խիւր: Մի բան օր սրանից առաջ մեր յաջորդը վանքն էր գնում. բաղաքից գալիս մեր դեղովն անցաւ. շնորհակալ եմ, պատուեց ինձ. եկաւ մեր տանը դինջացաւ (հանգըստացաւ) հաց կերաւ. վերջը ասեց. — «Տէր Մակուշ, գնանք մի ձեր եղջին տեսնենք». ծառայ եմ, ասեցի, հայր սուրբ, գնանք: Վեր կացանք եկանք: Քէօխլէն էլ մեզ հետ էր, սուղիան էլ, մի երկու էլ գեղի իշխան (առաջաւոր) մարդիկ: Վարդապետը հենց որ եղջին մտաւ, աչքերը մի դէս ու դէն գցեց, ինքն իրան փնթփնթաց ու ասեց. «Տէր Մակուշ, էս խի եղջին ըսենց անզարդ ես պահում: — Ո՞նց եմ անզարդ պահում, հայր սուրբ. հարցրի ես. — Էնե՞նց ես անզարդ պահում, ասեց, որ այ, էս սուրբ սկիհի տակը մի արբէշում աղլուխ չես գցում էս աւետարանը մի զառ շորում չես փաթաթում. էս ատենին կազմել չես տալիս. ես չէ, էս ի՞նչ պատկեր ա, որ դրել ես սեղանի վրայ. ըսենց Քրիստոս կըլլի. էս հօդուխարօր մալական ա: Ի՞նչ մեղքս ծածկեմ. շատ նիկացայ (վրդովուեցի) ամա ինչ պտէի անիլ. իշխանաւոր էր. ասում էր. պտի սուս կենայի: Վերջը երբօր խօսքը կտրեց, ասեցի, հայր սուրբ. ծառայ եմ կարգիդ. իրաւունք կտաս որ խօսեմ. — հա, խօսիր, ասեց. թէ քեզ արդարացնելու բան ունիս, ասա — էն ա ես էլ էս առակն ասեցի: Մին անգամ, հայր սուրբ. ասեցի, մօլլա Նասրադինի կնիկը գնում ա շահին գանգատում, թէ շահն ապրած կենայ. իմ մարդը ինձ կուշտ փորով հաց չի տալի, ինձ հմար չոր չի առնում. այ, տեսնում ես, տկլոր եմ, ասում ա, էս եմ, էն եմ, հօ գիտաս, կնիկը

որ սկսեց խօսիլ, էլ տալ չի անիլ (չի լուի)։ Չահր բարկանում ա, ու էն սհաթին ֆարրաշ դրկում, մոլլա նասրադինին բերել տալիս։ — Էյ մոլլայ, ասում ա, նէ իւշուն արվիւնայ խօրակ ալմրսան — հրամանդ թուրքերէն գիտմա, խօսքն ընդհատելով հարցրեց քահանան Պետրոսին։

— Ոչ, լաւ չեմ հասկանում, պատասխանեց վերջինս։

— Լաւ, քեզ հայերէն կասեմ. ամա հայր սուրբին թուրքերէն պատմեցի։ — հա, ասում ա. այ մոլլա, խֆ կնկանդ հմար կերակուր չես առնում որ մի կուշտ ուտի. խֆ նրա հմար մի քանի ձեռք շոր չես առնում, որ մինը մաշելուց, մէկէլը հագնի։ Մոլլան պատասխանում ա. — Չահն ապրած կենայ, ասում ա, դրա հմար օխտը մանի (պատճառ) ունեմ։ — Որն ա օխտը մանին. մէկ մէկ ասա, հրամայումա շահր. — առաջինն էն ա, ասում ա մոլլան, որ ջէրումս մի շահի փող չկայ. երկրորդը... — մնացած վեց մանին գլխիդ տուած, ասում ա շահր. կորի գնա։ Հմի դուն ես, ասեցի, հայր սուրբ, ախար փող որ չկայ ես ճրդիան արբէշում աղլուխ առնեմ. ճրդիան դառ ճոթ գտնեմ. եա չէ, ճնց դուխաբոր մալականը վեր ունեմ տեղն օրինաւոր Քրիստոս դնեմ։ Խֆ, ասում ա հայր սուրբը, էսքան ժողովուրդ ունես, չես կարում մընին մին աղլուխ առնել տայ, մընին մի դառ ճոթ. եա չէ խֆ Վէտունց Օարգսի տղին չես գրում, հրէն Թիփլիզ նստած ա, մին լաւ Քրիստոս առնի զրկի։ Ա. սում եմ, հայր սուրբ, ծառայեմ քէ, ախար «էն վաղ էր որ էշը կալ էր», հրմի էլ ո՛վ ա տէրտէրի խօսքին եաշում (նայում), էլ ճրդիան ա հաւատ մնացել, բարեպաշտութիւն մնացել. առաջ, դրուստ ա, քահանաներն ին ժողովրդին պլօկում, ամա հրմի ժողովուրդն ա քահանի վրէն ընկել՝ ուզում ա հագի փարաջէն հանի, եա չէ, գլխի գդակը թռցնի։ Մի կտոր հացը որ ուտում ենք, հենց գիտում են թէ՛ հարամ ա. տեղից վեր կացողը մեր գլխին ա բռնփում (խփում), էլ չեն ասում թէ՛ ինչ ենք տուել էս խեղճերին՝ որ էսքան պհանջում ենք։ Հիմի, ասում եմ, էս այամումը (ժամանակում) որ եղբայրն ուզում ա եղբօրը խեղդի, որդին ուզում ա հօրը ծախի, մարդ կարա՞մ բարեգործութենի անուն տայ։ Հայր-սուրբը տեսաւ

որ դրուստ եմ ասում, էն ա սղա կացաւ:

— չրմի դու ես, որդի, դարձաւ քահանան Պետրոսին, ասում ես ըստի բաղ շինի, բաղչայ շինի: Խօսք չունեմ, լաւ ես ասում: ամա պրտի էն էլ մտածես թէ էս քեա սիր դէրը իրդիան էտունք անի: Ելաք ըստի հող փորի, լու, ծառ տնկիլու, չափար (ցանկասպատ) քաշիլու հրմար փոզ ա հարկաւոր թէ ոչ: Եա ես փող իրդիան պլծնեմ: Եա չէ, փող որ ունենամ խի րգհնց պատարի բաների կտամ, հրէն այ խոջա Մարութը թսւմանին հրեք շահի շահ ա տալիս: ասում ա, ա դէր, թէ որ հարիւր մանէթ բիրես, քիզ տարին տասնութ մանէթ շահ կտամ: Ծա. սրնութ մանէթը գիղմա, մի տուն քիւլփաթ կրկառվա-րի: ամա հարիւր մանէթն ինձ ով ա տուել:

— Երէկ դու ինձ համբերութիւն էիր քարոզում. դարձաւ ընկերս դէպի ինձ ռուսերէն լեզուով, այժմ ա-սա, լսնորում եմ: Ինչպէս անեմ որ չհայհոյեմ այս մար գուն:

— Հայհոյել: Ինչո՞ւ համար, հարցրի ես զարմանալով:

— Ինչպէս թէ ինչո՞ւ: մի թէ բեզ չե՞ն զայրացնում սրա առարկութիւնները:

— Բնաւ:

— Եւ ոչ էլ այն, որ նա տոչորում է հարիւր ռուբլ-ունենալու և այն շահացնելու տենչով:

— Եւ ոչ էլ այդ:

— Դու ինձ վրդովեցնում ես:

— Եթէ արդարութեամբ մտածես, չես վրդովուիլ: Քահանան մեղաւոր չէ՞ որ տղէտ է այդ աստիճան:

— Բայց հօ մեղաւոր է, որ տղէտ լինելով՝ դիմել է քահանայութեան:

— Ոչ էլ այդ դէպքումն է մեղաւոր: Մարդուն հաց էր հարկաւոր, և ահա այդ հացը ձեռք բերելու համար նա ընտրել է քահանայութիւնը:

— Բայց ախար նա իրաւունք չունէր:

— Իրաւունք ճանաչելու համար, մարդ, նախ և առաջ, տղէտ չի պիտի լինի: Մի թէ դու կարող ես իրաւունքի տեսակէտից մեղադրել քո եղին: Եթէ նա հարկանի բաւում փափուկ խոտ տեսնելով՝ մօտենայ և ուտէ: Այդ դէպքում

յանցաւորը ոչ թէ եղը, այլ դու կլինիս, որ չես կապել անբանին, կամ թէ քո հարեանը՝ որ չէ փակել իւր դուռը։

— Այդ ասելովդ մենք ուրեք ենք։

— Դու եպիսկոպոսն ես, որ ձեռնադրել ես տէր-Մակուշին, իսկ հարեանդ՝ ժողովուրդը, որ իրեն յանձնել է նրա ձեռք։

— Էդ խօսմ ինձանից էք խօսում, մէջ մտաւ քահանան, դէ հայեվար խօսեցէք, ես էլ հասկանամ։

— Այո, տէր հայր, քեզանից ենք խօսում, պատասխանեց Պետրոսը։

— Բա ինչ էք խօսում։

— Ասում ենք վայ այն ժողովուրդին, որի քահանան տէր-Մակուշն է։

— Խի էք ըդենց ասում, որդի, հարցրեց քահանան այնպիսի մի ճնշուած ձայնով՝ որ ես խղճահարուեցայ։

— Որովհետեւ դու տգէտ ես, պատասխանեց Պետրոսը կոշտ սառնասրտութեամբ։

— Այդ արդէն չափազանց է, պարոն, նկատեցի ես կամացուկ և միևնոյն ժամանակ, վրդովուելով։

— Ընդհակառակը, դեռ քիչ է, յարեց Պետրոսը և ապա դառնալով քահանային հարցրեց. — Դու նեղանում ես որ ես քեզ տգէտ եմ ասում։

— Խի եմ նեղանում, որդի, ջահիլ ես, ասում ես. որ ահիլ (հասակաւոր) լինիս կմտածես թէ՛ էս մարդն ինչ մեղաւոր ա որ աստօծ սրան անուսում ա ստեղծել։

— Ինչո՞ւ. Աստուած որին է ուսումով ստեղծել։

— Ո՞նց թէ որին. այ, մինը հէնց քեզ, մինն էլ բուրնկերին. հրէն քաղաքն էլ լիքն ա ձեզ նմաններով։

— Մենք էլ քեզ պէս անուսում ենք ծնուել, բայց յետոյ մեծանալով, աշխատել ենք, չարչարուել և ուսում առել։

— Խի ես ըդեն, ասում, Պետրէ-ջան, մէջ մտաւ մեր հիւրընկալը. — թէ որ բու հէրը, Ակոբ աղան չլլէր, դու ոնց կարիր յուսում առնիլ։

— Այ, բու հօրն ողորմի, ա Մուք, մի ըտենց խօսաւ է, տեսնում ես բու դէրին նեղն են լծել, քաջալերեց քահանան գիւղացուն և ինքն էլ, կարծես, սիրտ առնելով դարձաւ Պետրոսին։

— Հր', էստուր ինչ պատասխան ունես, դէ տուր:

— Ի՞նչ պատասխան պիտի ունենամ: Իմ հայրը, ի հարկէ, վճարել է իմ ուսման վարձը, բայց ես էլ հօ աշխատել ու հարշարուել եմ, օրերս պարապ չեմ անցրել:

— Դէ լաւ, հմի լսիր, քո հերը փող ա ունեցել, քեզ կարդացրել ա. բա իմ հերը որ փող չունէր, մը դիւան կարդացնէր: Ինքը մի խեղճ նախրապան ա էլէլ. քարով, կարկուտով (մեծ դժուարութեամբ) մի կտոր հաց ա ճարել մեզ ուտացրել, մի գաղ կտաւ ա գտել, ծակել, մեր ճիտը գցել. վերջն էլ հանդուժը շատ բաց պարկեւուց, արևի ու անձրևի հետ կռուելուց ու հաղար ու մի շարքաշութիւն անելուց հիւանդացել, մեռել ա ու մեզ էլ անտէր, անտիրական թողել: Աստօժ ա իմանում թէ մենք ու մեր խեղճ մերը ինչ օրեր ենք տեսել, ինչ նեղութիւններ ենք քաշել: Մեր ամեն մի թիքա հացը լեղի ու արտասուք ա էլէլ: Դժար բան ա աղքատութիւնը, էն էլ գեղի միջումը. Աստօժ ոչ չհանց տայ ձեզ...: Հմի, որդի, ես որ էն խեղճ դուրսնում էսքան էլ ա գրաճանաչ եմ դառել, գրել, կարդալ եմ սովորել, բանի տարի վանքում տիրացութիւն արել ու վերջը էս մենձ գեղի վրայ քահանայ դառել, էս քիչ բան ա: Թէ որ մինը քեզ վրայ խարջած փողն ինձ վրայ խարջէր, ով գիդա, հրմի փիլիսոփայ կլէի դառած: Ամա դու, տեսնո՞ւմ ես, ըսկի մարիփաթին (քաղաքավարութեամբ) խօսալ էլ չես սովորել: Վրաշխես, որ էս խօսքը երեսիդ ասում եմ. ամա ես քո հօր տեղն եմ. հախկ (իրաւունք) ունեմ: Ընչի՞ հմար եմ ասում, գիտան. այ, դու դարիք (օտար) տղայ ես, եկել ես մեր գեղը. ես էլ ըստեղի քահանան եմ. շնորհակալ եմ, մեծ ու պստիկ պատում են: Բայց ես, ոնց որ Քրիստոս ասում ա, որ խոնարհեցցէ զանձն, բարձրացցէ. ես էլ խոնարուեցի, եկայ որ բարի գալուստ ասեմ ձեզ, ու օրհնեմ. ամա դու, իմ գեղականի առաջ, ինձ անպատիւ արիր: Ասում ես վայ էն գեղին որ դու չրա քահանան ես. ասում ես դու տգէտ ես. քիչ ա մնում որ ասես թէ հայվան ես: Ախր ըսենց չեն խօսիլ, որդի. աշխարհում մինը տգէտ կըլի, մինը յուսումնական. մինը աղրատ կըլի, մինը հարուստ. ամա, բոլորի Աստօժը

մէկ առ ոչ հարուստն ու յուսումնականը պիտի հմայարտանան, ոչ էլ տղէտն սւ աղքատը ոտի տակ ընկնեն: Ինչ մեղքս ծածկեմ, որդի. առաջ մի քիչ դարդ էի անում որ Վեդունց Սարգսի խօսքին լսեցի ու որդիքս յուսման չդրկեցի: Ամա հմի փառք իմ տալիս Աստծուն՝ որ չեմ զրկել չուն (որովհետև) տեսնում եմ որ յուսումը մարդին հրեշտակ շինելու տեղ՝ սատանայ ա շինում: Դէ որ քղենց ա, աղքէր, խէ եմ յուսման զրկում որ վերջը փոշմանեմ:

Տէր հօր վերջին խօսքերը տպաւորութիւն արին Պետրոսի վրայ և նա լռեց: Բայց ես, բահանայի սիրտը ամոքելու համար, կամեցայ խօսակցութիւնը մեղմով վերջաւորել, ուստի հարցրի.

— Դու, ուրեմն, որդիներ ունիս:

— Ո՛հ, չէ: Հորս հատ, պատասխանեց երէցը, կարծես պարծենալով:

— Հասակահոր են նրանք:

— Մենքը քսան ութ տարեկան ա, մնացած երեքը մինը մնից էրկու էրկու տարով պակաս են: Չորսն էլ աժդահա տղամարդիկ են: Էրկուսին պակսել եմ. էրկուսին էլ, թէ որ Աստոծ յաջողի գեալաջալ (գալ տարի) պտի պակսեմ:

— Չորսին էլ ուրեմն անուսում ես թողել:

— Չէ, վանահօր մօտ քիչ ու միչ կարդացել են. ընենց որ իրանց բանը եօլայ կտանեն:

— Դու, ուրեմն, չէ՞ր կարող գոնէ քաղաքի դպրանոցը ուղարկել նրանց, կրկին մէջ մտաւ Պետրոսը և այս անգամ, արդէն, գրգռուած:

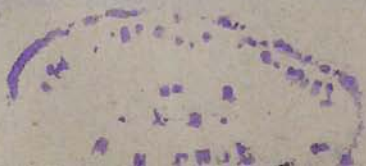
— Ինչո՞ւ չէի կարող:

— Բաս ինչո՞ւ չուղարկեցի՞ր, մեղք չէ որ չորս աժդահա տղամարդ, ինչպէս ես դու նրանց անուանում, անուսում ես թողել:

— Ընդուր որ... ամա չէ, ըտոր մասին էլ Վեդունց Սարգիսը կասի:

Տէրը հայրը դիտմամբ խոյս տուաւ Պետրոսին պատասխանելուց, որպէս զի նորէն վէճի չընունի նրա հետ:

— Ո՛վ է Վեդունց Սարգիսը. հարցրի ես:

— Հրէն, այ, տունն ընդի ա. Էն մենծ մենծ շինա-
րուցը տակին, ասաց րահանան ցոյց տալով դիւղի հա-
րաւակողմը, ուր մի ընդարձակ դարեանդի վրայ բարձ-
րանում էին մի խումբ գեղուղէշ սօսիներ:

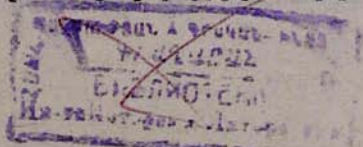
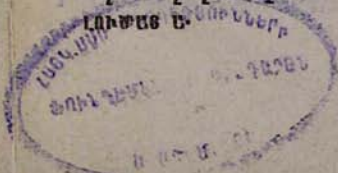
— Որդիքը քոնն են, ինչո՞ւ դու չես բացատրում թէ
ինչո՞ւ ես նրանց անուսում թողել, հարցրեց Պետրոսը:

— Որդիքն իմն են, ըտե՞նց ա, ամա Սարգիսն էր
սարաբ (սլաւոճառ) որ նրանց ուսման չղրկեցի ես: Այ,
թէ ուղիւմ էք, գնացէք, հարցրէք, նա խելօք մարդ ա.
սուտ չի խօսիլ, Ղորդ ա, գեղացի ա, ամա հարիւր րա-
ղաքացու խելք ունի գլխումը: Հարցրէք, նա ամեն ինչ
տեղն ու տեղը կատի: Դէհ, շատ խօսեցի, որդիք. գլուխ-
ներդ ցաւացրի. կրախշէք, հըմի ես գնամ. բարով էր ե-
կել, բարով էլ դնաք...

Այս ասելով՝ տէր հայրը ողջունեց մեզ վերջին տն-
դամ և երեսը դարձնելով ծանրաբայլ հեռացաւ:

Գ.

Ցանկանալով շարունակել մեր պտպտը, մենք իջանք
դէպի ձորակն, ուր հոսում էր գիւղի լեռնային վտակը:
Չնայելով ջրի փոքրութեան, նա շարունակ խոխոջում,
աղմուկ էր հանում, որովհետև իջնում էր աստիճանաւոր
զահաւանդներից, որոնցից խրաքանչիւրը, առանձին ա.
ռած, ներկայացնում էր մի գեղանկար պատկեր: Վտակի
ափերը բերելով՝ մենք հետգհետէ դիտում էինք այդ պատ-
կերները և զուարճանում: Մի տեղ ժայռերը միմեանց
վրայ կուտակուած, փորձում էին, կարծես, վտակի հո-
սանքն արդիւել. իսկ սա աւաղով ու խճով նրանց
խորշերը լցած՝ իւր փրփրուն ալիքները զահալթում էր
ժայռերի րարձունքից: Մի ուրիշ տեղ մոչնիկն, վայրի
վարդը, կամ նռնենին գետակի կրկին ափերը զրաւած՝ ի-
րենց ճկուն ոստերը դէպ իրար ձգելով և իրար շաղա-
պատելով՝ կազմում էին ջրի վրայ կանաչազարդ մի կա-
մուրջ և այդպիսով հոսանքը մեր աչքերից ծածկում: Մի
երրորդ տեղ ուռենին՝ կանաչագեղ ոստերն աջ ու ձախ
տարածելով՝ հովանաւորում էր մի փոքրիկ ու վճիտ լճակ,

որի ջուրը, կարծես, կարկաշելուց յոգնելով՝ հանդստանում էր այդտեղ և իւր ջինջ հայելու մէջ արտացոլում թէ գեղուղէշ ուռնին, թէ ժայռերն ու թուփերը և թէ երկրի կապուտակը:

— Տէր Աստուած, ինչո՞ւ մարդիկ այս գեղադուարճ վայրերը թողած՝ շնչառաւոր են լինում աղականութեամբ լի քաղաքներում: Մի՞թէ նրանցից ամեն մէկի համար չի գտնուիլ վայելչութեան մի անկիւն այս աղատ լեռների մէջ, այս սիրուն ջրերի ափին, այս կապուտակ երկրի տակ, բացազանչեց ընկերս շրջասպառող տեսարաններից զմայլուելով:

— Իսկ դու կարծում ես թէ բնութեան այս գեղեցկութիւնները անաղարտ կմնային եթէ մարդիկ հաստատուէին այստեղ, հարցրի ես նրան:

— Բնութեան գեղեցկութիւնները... ինչո՞ւ չէ, ո՞վ կաղարտէր նրանց:

— Նոյն ինքը մարդը: Նա չի կարող ապրել՝ առանց այդ գեղեցկութիւններն եղծանելու, առանց իւր շուրջն աւեր ու աղականութիւն սփռելու: Ընդհակառակն, աւելի լաւ է որ մարդկանց մեծամասնութիւնը խռնուած է քաղաքներում. այդպիսով, գոնէ, բնութիւնը աւելի բիշ է տուժում և նրա գեղեցկութիւններն աւելի բիշ են աղարտւում: Իսկ դրանցով զմայլիլ գիտցող սակաւթիւ արարածների համար՝ բնութեան մէջ տակաւին մնում է մի բան, որն այդ սակաւթիւները կարող են վայելել:

— Դու իրաւունք ունիս... պատասխանեց ընկերս՝ մի փոքր մտածելուց յետ. — մարդը, արդարեւ, բնութեան եղծանիչն է. ի դուր են կեղծաւորները «բնութեան զարդ» անուանել նրան. իմ կարծիքով խողը աւելի բիշ է վնաս պատճառում բնութեանը քան մարդը: Ինչ ես կարծում, Մուքի, դարձաւ ընկերս հիւրընկալին — եթէ վեց ամիս շարունակ հարիւր խող պահէիք այս ձորում, նրանք շուտ կըփչացնէին այս տեղերը, թէ եթէ այդքան ժամանակում հարիւր մարդ ապրէր այստեղ:

— Հէր օրհնած. խոգն լինչ ա, որ ինչ փչացնի. պատասխանեց գիւղացին ժպտալով. — Նա մի խեղճ հայվան ա. թէ կաթուկից, բանից գտաւ կուտի, թէ չէ, էնա սող

օրը խոխոռալով ման ա գալու ու իրա համար արածի. ծառը չի պոկելու, քարը չի շուռ տալու: Ամա թէ որ հարիր մարդ ապրի ըստեղ, վեց ամիս. չէ, վեց շաբթուամբն էլ վերանայ (աւերակ) կանի սաղ ձորը: Քոյերը կըրակ կտայ, ծառերը կկտորատի. կանաչը կը մուռտառի (կապականէ), ես ո՞ր մէկն ասեմ:

Այսպէս խօսակցելով՝ մենք անցանք ուրիշ կողմեր, դիտեցինք հինաւուրց ջրաղացը՝ իւր հնատարազ շէնքով ու կաղմուլթեամբ. պտտեցինք փուլացւոց մի քանի պարտէզները, որոնք ընկած էին դետի տափարակի ուլլուլթեամբ. դիտեցինք դրանց մէջ գտնուող մեղուանոցները, իրենց հնաձև, շաղախապատ փեթակներով, և վերջապէս, նորէն շրջան առնելով՝ բարձրացանք դէսի փուլը:

— Երէկ, յիշում ես, երբ արևը այրում էր մեզ, ահա, այս սօսիւներին էի ուզում հասնել, սկսաւ խօսել Պետրոսը՝ երբ մօտեցանք մենք այն բարձրավանդակին, որի վրայ բահանայի ցոյց տուած սօսիւներն էին բարձրանում, — այժմ էլ բաւական յոգնած ենք, անցնենք այս լանջիվիրը և հանդստանանք այդ սիրուն ծառերի տակ:

— Անցնենք, ասացի ես և ապա դառնալով մեր հիւրընկալին՝ հարցրի. — ո՞րինն են այդ սօսիւները:

— Սօսիւն ո՞րն ա:

— Ա՛յ, այս ծառերը:

— Բա էդ չընար ա, դու խի՞ սօսի ես ասում, հարցրեց նա:

— Հայերէն չինարին սօսի կասեն, բացատրեցի ես:

— Որ ընտենց ա, բաս չընարը թուրքերէն ա:

— Այո, հաստատեց ընկերս:

Գիւղացին գլուխը շարժեց և ապա նորէն դառնալով մեզ՝ հարցրեց.

— Էս վար մենք չընարու անունն էլ հայեւար ասելը գիտում չենք, մեր ճարն ի՞նչ կլի, հաւատաս բանի կենանք էնքան էւելի հայկան դառնանք:

— Ինչո՞ւ, բարեկամ, մի բառ չիմանալով՝ մարդ հայկան կդառնայ, հարցրի ես ժպտալով:

— Աղբաթիխէր, էս օր մի բառը կմոռանանք, էգուց էրկուսը. գալ օրն իրէքը. մին էլ էնա կտեսնես որ

խօսքի կէսը հայրեկար ենք խօսում կէսը թուրքեկար։ Մարդ որ իրա ազգի լեզուով խօսիլը գիտա ոչ՝ հայկան չի, բաս ինչ ա։

Ընկերս նայեց ինձ վրայ խորհրդաւոր հայեացքով և հարցրեց.

— Ի՞նչպէս ես գտնում այս գիւղացու կարծիքը։

— Չատ բանաւոր, պատասխանեցի ես. ապա՝ Մուքիին դառնալով նկատեցի, — ինչո՞ւ չասացիր թէ՛ ումն են պատկանում այս ոստիները։

— Էս ոստիքը Վեդունց Սարգսինն են, պատասխանեց նա։

— Հոսպա մըն է նրա տունը, հետաքրքրուեցայ ես։

— Հրէն, այ, ծառերից դէնը. կտուրն ըստիան էրեւում ա, ցոյց տուաւ գիւղացին։

— A propos, այդ Վեդունց Սարգսից մի հարցնենք թէ՛ ինչո՞ւ է բահանային արգիլել իւր որդիքը ուսման դրկելու, խօսեց Պետրոսը։

— Անշուշտ կհարցնենք, երևի մի պատճառ կունենար. բայց նախ հանգստանանք այս սիրուն ծառերի տակ, յարեցի ես։

— Լաւ կըլի, գնացէք. էդ ծառերի տակը որ նրոտէք կմխիթարուէք. ես էլ մի մեր գիւմովն (գոմովն) անցնեմ, էլ շուտ եղ կգամ տուն, ասաց հիւրընկալը։

— Դու ուրեմն շէս գալիս մեզ հետ, հարցրեց ընկերս։

— Չէ, ձեզ մատաղ. էս անգամ դուր մենակ գնացէք, պատասխանեց գիւղացին և ճանապարհը ծռեց։

Ըստ երևութին, նա չկամեցաւ ընկերանալ մեզ, վախենալով թէ՛ մի գուցէ Պետրոսը դարձեալ իւր անտակտ հարց ու փորձով ամաչեցնէ իրեն Վեդունց Սարգսի առաջ, որի ով լինելը, սակայն, մենք չգիտէինք։

Երբ այս մասին իմ կարծիքը յայտնեցի Պետրոսին, նա ուսերը թոթուկելով ասաց.

— Չատ կարելի է... բայց և այնպէ՞ս նա ինչո՞ւ պիտի ամաչի. եթէ ես, մինչև անգամ, շատ յիմար բաներ էլ խօսեմ։

— Կամաչի նրա համար, որ դու իւր հիւրն ես։ Չէս խել հայկական առածը թէ՛ «գիժը չի ամաչիլ գժի տէրը կամաչի»։

— Պետրոսը յառեց աչքերը ինձ վրայ, կարծես, կամենալով հարցնել թէ՛ մի՞թէ ես այնքան անմտաբար եմ խօսում որ ամաչացնում եմ, նոյն իսկ, մի հիւրընկալ գիւղացու։

— Այդպէս է բարեկամ, շարունակեցի ես, անհամբերութիւնը մնատում է ամենքին իսկ քեզ առաւել ևս։ Խորհուրդ եմ տալիս՝ չշտապել երբէք կարծիքներ յայտնելու՝ եթէ գիտես թէ դրա համար ժամանակ ունիս դեռ։ չին փիլիսոփաների պատուէրը՝ «քիչ խօսիր և շատ լսիր» ամենից աւելի դու պիտի կատարես։

— Այս անգամ պիտի աշխատեմ բոլորովին չխօսել, միայն թէ դու կարողանաս ինձ հետաքրքրող հարցերն առաջարկել այդ գիւղացուն։ Ճիշդն ասած, ես շատ եմ ցանկանում իմանալ թէ ինչո՞ւ նա իւր հարեաններին այդպիսի յետադէմ խորհուրդներ է տալիս։ Եւ շատ գիւղերում եմ եղել և միշտ էլ զրոյցներ եմ ունեցել գիւղացիների հետ. բայց ինձ երբէք չի պատահել հայ դեղջուկ, որ ուսման և կրթութեան դէմ խօսէր։ Ընդհակառակն ամեն մի՛նի փափաղը եղել է այն՝ որ կարողանայ՝ ուսում տալ իւր որդուն։ Եւ այդ՝ ես համարել եմ հայ գիւղացու ամենահամակրելի գծերից մինը։ Այժմ ինձ թւում է թէ այդ Սարգիսը, որի մասին խօսում ենք, նախապաշարեսալ ապուշի մէկը պիտի լինի։

— Դու դարձեալ շտապեցիր քո կարծիքն յայտնել, առանց այդ մարդուն տեսած կամ լսած լինելու, նկատեցի ես։

— Ով որ իւր ընկերին խորհուրդ է տալիս՝ թողնել որդուն անուսում, նրան կարելի է ապուշ անուանել, նոյն իսկ առանց նրան տեսած կամ լսած լինելու։

— Բայց կարող է, նա և, պատահել, որ այդպիսի խորհուրդ տալու համար՝ մարդ ունենայ մի բանաւոր պատճառ։

— Բանաւոր պատճառ... խելագարում ես, լինէ է. մի՞թէ կարելի է դրա համար բանաւոր պատճառ ունենալ։

— Գուցէ այդ Սարգիսն ունի։

— Անկարելի է։ Մի մարդ, որ պաշտպան է հանդիսանում տգիտութեան, նա չի կարող որ և է ուրիշ պատճառ. ունենալ, բացի այն՝ որ կլինի ապուշ, կամ խելա-

գարի Իսկ այդ Սարգիսը եթէ ապուշ չէ, անշուշտ այն ցեցերից մինն է, որոնք այսպիսի անյայտ անկիւններում ապրելով՝ զուարճութիւն են համարում իրենց համար՝ ժողովրդի միտքն ու հոգին թունաւորելը: Միթէ, արդարեւ կարելի է ուսման ու գիտութեան դէմ խօսել. այդ միևնոյն է, թէ ասես, եթէ խաւարը աւելի դիւրեկան է բան լոյսը:

— Երբեմն խաւարը ոչ միայն դիւրեկան, այլ և աւելի օգտաւէտ է լինում, նկատեցի ես ժպտալով:

— Լռի՛ր, լռի՛ր, խելքդ ցնդել է. լաւ է որ ոչ ոք չէ լսում մեզ. այդ իմաստութիւնը նրտեղից ես ամբարել... իրար հտնից վրայ տուաւ Պետրոսը:

— Տեսնո՞ր որ էլի շտապեցրիր:

— Հապա ի՞նչ ասեմ, միթէ խաւարը երբ և իցէ կարող է դիւրեկան կամ օգտաւէտ լինել մարդուն:

— Իսկ եթէ մարդու աչքերը հիւսնդ կամ վնասուած լինին:

— Այդ ուրիշ բան է. դու նիւթական լուսի ու խաւարի մասին ես խօսում: Չափողանց պայծառ լոյսը, այն, հաճելի չի լինում վնասուած աչքերին:

— Հոգւոյ ու մտքի աչքերն էլ երբեմն վնասուում կամ հիւսնդանում են:

— Ուրեմն դրանց էլ հոգեկան կամ մտաւոր խաւարն է օգտում:

— Եթէ չէ օգտում, դէթ, հանդատութիւն է բերում: Կան դեղեր, որոնք շեն բուժում սուր ցաւ պատճառող հիւանդութիւնը, բայց առ ժամանակ թմրեցնում են նրա պատճառած ցաւերը: Հիւանդն այդպիսի դեղը հաճութեամբ էր ընդունում:

— Այդ մէկի միտքը ես չեմ հասկանում:

— Այդ էլ, կհասկացնեմ Վեդանց Սարգսի կարծիքները լսելուց յետ:

Այսպէս խօսակցելով՝ մենք աւարտեցինք դարբիները և մօտեցանք սօսիներին: Դրանք հինաւուրց ծառեր էին, թուով մի բանի հատ, որոնք իրարից անջատ բուսած էին գիւղի վրայ իշխող այդ դարեանդի վրայ: Նրանց վիթխարի բունները բարձր ու զեղուղէշ բազումվներով և լայ-

Նստարած ուսերով՝ գրաւել էին հարթավայրի մեծագոյն մասը։ Սաղարթախիտ ճիւղերի հովանին ծածկում էր ոչ միայն կանաչադարձ տափարակն ու դարձանդի լանջերը, այլ և Վեդանց Սարգսի տունը, որ դռնում էր հարթավայրի արեգընդդէմ կողմը, և արտաքինով զանազանում էր գլուխ հասարակ տներից։ Նա առջին ունէր ընդարձակ բակ, որի մի մասում դետեղուած էին դռն ու հորթանոցը, իսկ ետեից՝ պտղատու ծառերի մի պարտէզ, որ ոռոգւում էր լեռնալանջի կողմից իջնող մի առուակով։

Ի՞նչ հրաշալի հովանոց է, ճիշդ որ Աստուծաշէն, բացականչեց ընկերս և նստելով փոքրիկ կոճղի վրայ, որ դրուած էր սօսիներից մինի տակ իբրև նստարան, հանեց գլխարկը և ճակատի քրտինքը սրբելով՝ շարունակեց. — նստիր, բարեկամ, և բացատրիր ինձ թէ՛ ինչու «անտառի լաւ տանձը արջն է ուտում»։

— Ո՞ր տանձի և ո՞ր արջի մասին է խօսքդ, հարցրի ես, նստելով նոյնպէս կոճղի վրայ։

— Ահա, այս սիրուն հովանոցի, որ արժանի էր գեղանի մի իշխանուհու սեփականութիւնը լինելու, բայց որ վիճակուել է մի ապուշ գիւղացու։

— Մի գեղանի իշխանուհու... այո, իրաւունք ունիս, յարեցի ես ժպտալով, և, անշուշտ, այնպիսի իշխանուհու, որ նորատի լինէր, քնքոյշ և գեղահասակ, գրաւիչ դէմքով, կախարհող աչքերով և, մի և նոյն ժամանակ, անմեղ լինչպէս հովտի շուշանը և կեանքով լի՝ ինչպէս զարնան առաւօտը...

— Դրանք արդէն աւելորդ մանրամասնութիւններ են։

— Հոգ չէ, լսիր։ Եւ այդ գեղեցիկուհին ապրում լինէր այստեղ հոյակապ գոեակի մէջ, չրջապատուած գեղանի նաժիշտներով։ Եւ մի գեղեցիկ օր, դու քո որսորդական հագուստներդ հագած, որսողի մախաղն ու հրացանը ուսիդ, որսկան շունը ետեիցդ ձգած՝ անուպաս կերպով յայտնուէիր այստեղ։

— Լաւ, կատակդ թող։

— Եւ տեսնէիր որ այս սօսիների հովանիում, չքեղ գահաւորակի վրայ՝ հանգստանում է դրեակի մանկամարդ տիրուհին և Մորիէոսն իւր քնաբեր թևերով նինջ է սըփ-

ևել նրա գեղանի աչերին, իսկ լեռնից իջնող այս առուակը օրօր է երգում նրա ականջին... Դու, ի հարկէ, իսկոյն, հիացմունքից այլայլուած, յետ կրաշուէիր աչքինի ետևը և դողունի հայնացքով դիտելով գեղեցկուհուն՝ բեզ ու քեզ կասէիր. — «Օ՛, եթէ ես իրաւունք ունենայի չողի սրա առաջ և ալօթել...» Եւ ապա մտածելով որ դու այդ կարող ես անել՝ առանց գեղեցկուհուց տեսնուելու և նրանից նախատուելու, կշոգէիր և կաղօթէիր .. Քո այդ վարմունքը, ի հարկէ, կղարմացնէր քո շանը և նա իւր այդ զգացմունքը արտայայտելու համար՝ կսկսէր հաջել։ Այդ անսպաս ձայնից կղարթնէր գեղեցկուհին և տեսնելով բեզ իւր առաջ ծնկաչոզ, բարկացայտ ձայնով կրացապանչէր. — «Ո՛վ ես դու, յանդուգն արարած, որ համարձակում ես խանդարել իմ մինաւոր հանդստութիւնը»։ Եւ մի ակնթարթում դուրս կթափուէին դղեակից նաթիշտներն ու ծառաները և պարանով կապկպելով բեզ, կառաջնորդէին դէպի դղեակի դնդանը...

— Լաւ, բաւական է.

— Սպասիր վերջացնեմ. — Յետոյ մի սիրուն օր գեղանի իշխանուհին իւր պարտիզում դռսննկիս կլսէր որ մինը երգում է իւր դնդանում մի շատ տխուր, բայց հրաշալի երգ։ Նա յանկարծ կմտաբերէր. բանտարկեալ որսորդին, բերել կտար նրան իւր մօտ և մանրամասն հարցաքննելով կիմանար որ դու չոգել էիր իւր առաջ ոչ թէ իրեն անարգելու, այլ պաշտելու նպատակով։ Ապա քո արկածներով լի անցեալի պատմութիւնը լսելով կը դորովուէր բեզ վրայ, կսիրահարուէր և հետդ ամուսնա-նալով՝ իւր սրտի և դղեակի իշխան կկարգէր բեզ.

— Ինչո՞ւ համար է, վերջապէս, այդ ռոմանտիք կատակը, հարցրեց ընկերս, այս անգամ, արդէն, բարկա-նալով։

— Նրա համար որ դու և բեզ հետ էլ շատերն անց երիտասարդներից, որոնք, իրենց ասելով, գիշեր ու ցերեկ ժողովրդի ցաւերը վարմանելու վրայ են մտածում, որոնց մշտական զրոյցը գիտութեան վերջի խօսքի, բարձր գաղափարների և ազատ մտքերի համար է լինում, չեն կարողանում հանդուրժել, երբ տեսնում են որ՝ խեղճ արջին

մէկը անտառում գտել է մի տանձ և ուտում է. չեն կարողանում ներել, որ այս սիրուն սօսիները պատկանում լինին մի խեղճ գիւղացու և ոչ թէ մի գեղանի իշխանուհու: Գարծես բաւական չէ, որ այդ իշխանուհի կոշուածները և՛ գեղեցիկ են, և՛ հարուստ, և՛ բազմից գուրգուրուած, դեռ նրանք պէտք է տիրեն, նաև, երկրագնդի բոլոր գեղեցիկ անկիւններին: Գայ արդեօք այդ խօսքի մէջ խելք, արդարութիւն, կամ ազատ մտածութիւն, որով սիրում էր դուք ամեն տեղ պարծենալ:

— Սպասիր, բարեկամ, դու ինձ շատկացար, հետեւապէս և իմ վերաբերմամբ արած գիտողութիւնդ անտեղի է: Ես, ի հարկէ, միշտ կցանկանամ որ երկրագնդի վրայ գտնուած լաւագոյն անկիւնները, պարարտ հողերը, պլտ-դաբեր հովիտները և այլն պատկանեն միայն խեղճերին, ճակատի քրտինքով ապրողներին և ոչ թէ բազմից երես առած մարդկանց: Սակայն սօսիների մասին ասածս բացառիկ նշանակութիւն ունէր, հետևապէս և դու ուրիշ կերպ պիտի հասկանայիր: Ես ուզում էի ասել թէ՛ որովհետև Վեդունց Սարգիսը մի խաւարամիտ և ուսման ու գիտութեան վէճ խօսող ու գործող մարդ է, ուրեմն չարժէ որ այս գեղավայրը պատկանէ նրան:

— Լաւ, հնթադրենք թէ այդպէս է, հապա ինչո՞ւ չասացիր թէ՛ լաւ կլինէր որ այս սօսիները պատկանէին մեր հիւրընկալ Մուրիին, կամ մի ուրիշ, քո կարծիքով աւելի ուսումնասէր, գիւղացու: Այլ ցանկացար որ նա լինի մի գեղանի իշխանուհու սեփականութիւն:

— Ասացի հէնց այնպէս, առանց մտածելու:

— Ուրեմն ասել ես աւելի անկեղծօրէն քան կարող էիր ասել՝ եթէ մտածէիր: Առաջին դէպքում դու արտայայտել ես քո իսկական զգացմունքը, մինչդեռ երկրորդ դէպքում պիտի աշխատէիր վարագուրել այդ զգացմունքը և ասել այն՝ ինչ որ, առհասարակ, ընդունուած է ասել լուսամիտ և ազատախոհ երևալու համար:

— Ո՛չ, հազար անգամ ոչ:

— Այո, հազար անգամ այո: Ինձ համար նշանակութիւն ունի այն, ինչ որ առացի առանց մտածելու Մի աշխատիր արդարանալ: Դրանով միայն ծանրացնում ես

յանցանքդ: Թէ դու և թէ նրանք, որոնք հրապարակն աղմկում են արդարութեան և ազատամտութեան անու- նով. ստում էք միշտ ու կեղծում: Եւ դուք մեղաւոր չէք: Մի ժողովուրդ, որ մօտ հազար տարի ապրել է ստրկա- կան կեանքով, չի կարող ծնել այնպիսի որդիք, որոնք ազատ մտածելու հետ միասին՝ կարողանային, նաև, ա- զատ գործել: Ազատամտութեան գլխաւոր յատկանիշը այն է՝ որ նախ՝ ներողամիտ աչքով նայես ընկերոջդ թե- րութեան և սխալանքների վրայ. երկրորդ՝ ցանկանաս որ նա ևս վայելէ այն բարիքները, ինչ որ դու վայելում ես, կամ կցանկանայիր վայելել, և երրորդ՝ որ նրան էլ ի- րաւունք տաս խօսելու կամ գործելու այնպէս, ինչպէս որ դու ես խօսում կամ գործում: Բայց ձեզանից քանի- սի մէջ կարելի է գտնել այսօրինակ ազատամտութիւն: Թուրքը մի լաւ առաջ ունի, որ ասում է՝ «կաթի հետ մտածը՝ հոգու հետ դուրս կգայ», Այս ճշմարտութեան մենք հանդիպում ենք ամեն քայլափոխում: Թէ ինչպէս, բացառիկ: Մեր խօսքն ու գործը, առ հասարակ, չեն յարմարում իրար: Խօսքն առաքինական է, գործը՝ մոլե- կան: Ներքուղ ենք կարդում ազատամտութեան և արդա- րութեան համար, բայց առանց խղճահարուելու բռնա- նում մեր մրցակցի վրայ և կամ ընկերի իրաւունքը յա- փշտակում: Դրուատում ենք գութն ու բարեգործութիւնը, և սակայն առանց ամաչելու, հանում մեր եղբօր վերջին շապիքը, առարկելով թէ դա մեզ է պատկանում: Խնչու է այս այսպէս: Նրա համար որ «կաթի հետ» միասին ստրկութեան, բռնութեան և արդարութեան շատ սաղ- մեր մտել են մեր արեան մէջ և նրանք միայն մեր «հո- գու հետ պիտի դուրս գան»:

— Դու չափազանցում ես:

— Զեմ չափազանցում, այլ ասում եմ ճշմարտու- թիւնը: Եւ այդ դէպքումն էլ, ինչպէս, ասացի, անպայ- ման շեմ մեղադրում ոչ բեզ, ոչ քո նմաններին: Ի դուր է աշխարհը հայհոյում հրէաներին, թէ նրանք չեն պա- րապում ծանր աշխատանքով, թէ նրանք երկշոտ են, խաբող, վաշխառու և այլն: Այդ հօ իրենք չեն այդպէս արել իրենց, այլ աշխարհի բռնապետութիւնը: Եթէ այս-

օրուայ հրէան փախչում է աշխատանքից, այդ նրա համար է՝ որ նրա երակներում դեռ վազում է եղիպտացւոց աղիւսէ գործարաններում չարաչար աշխատող հրէայի արիւնք։ Եթէ նա ոտում է ու թաղցնում, այդ նրա համար է՝ որ հրէական արունքը խեղդող Փարաւոնի և Երուսաղէմի դերեալներն այրող Նաբուգոդոնոսորի ներշնչած սարսափը դեռ հալածում է նրան։ Եթէ նա խնամում է և պինդ է բռնում ոսկու քսակը, այդ նրա համար է՝ որ նոյն ոսկու դօրութեամբ հին բռնակալների կատաղութիւնը մեղմող և խարուկահանդէսների կրակը մարող հրէաների հոգիները դեռ շշնջում են այսօրուայ հրէայի ականջին թէ՝ «ոսկու մէջ է միայն քո փրկութիւնը»։ Այս տեսակէտից էլ կարող ենք նայել մեր բարոյական շատ թուլութիւնների վրայ։ Եթէ իրաւ է որ դարերի ընթացքում մեր հայրերն հեծել են անլուր բռնութիւնների տակ և նրանց թողնորն ու թողնորդիները շարունակ ծառայել անիրաւութեամբ ու անարդարութեամբ իշխող բռնակալների կամքին, ինչո՞ւ պիտի զարմանանք եթէ նրանց օրդիներից մինը, թէկուզ Պետրոս Մինարեան անունով, այնքան մեծ նշանակութիւն տայ իշխանին, կամ իշխանունուն, որ մինչև անգամ ցանկանայ՝ Վեդունց Սարգսի սօսիները յատկացնել նրանց։

— Եթէ իմանամ թէ իմ մէջ խօսել է ոտրկամտութեան հոգին, յուսահատութիւնից ինձ կսպանեմ։

— Ինչո՞ւ ես յուսահատում, դու հօ մենակ չես. քեզ նման հազարաւորները կան։ Բացի այդ, ես քեզ կարող եմ մխիթարել, նաև, մի ուրիշ բացադրութեամբ։ Այդ այն է՝ որ մարդ արարածը, որքան էլ որ զարգանում և զիտութեան լուսով լուսաւորում է, այսուամենայնիւ նա իւր մէջ դեռ կրում է այն հին մարդի բնազդումները, որ վայրենութեան դարեշրջաններում ապրելով՝ վախենում էր փայլակից ու որոտից, որ ստեղծում էր իւր համար դերբնական և անտեսանելի ոյժեր ու նրանց հրկրապզուժող զոհում։ Այն ժամանակներից սկսած՝ մարդը սովորել է հպատակել գերազանց ուժին և նրա վրայ նայել հիացմունքով։ Այդ հպատակութեան ու հիացման մէջ նա գոհութիւն է գտնում և շատ տկարամիտներ մինչև անգամ

անհանգստանում են, երբ տիրող, կամ բռնացող սլոք վերանում է մէջ տեղից. Այդ առաջ է գալիս նրանից, որ տկարամիտը վախենում է թէ մի գուցէ աղնուատոհմ գաղանի տեղը բռնէ իրեն հաւասար մի ոչխար... Շատեանք հմ զարգացած և, ինքն իրեն ազատաստոհ համարող մարդ, որ դառնացել ու սրտմտել էր՝ իմանալով որ սեպհական աշխատասիրութեամբ յառաջադիմող անտոհմիկ մի գաւառացի գնել է Թիֆլիսում՝ անհաշիւ շուայութեամբ հօր գոյքը վատնող մի իշխանի կալուածքը: Նա սրտմտում էր ոչ թէ նրա համար՝ որ իշխանը շուայտ էր կամ անառակ, այլ նրա համար որ անտոհմիկ գաւառացին տիրում է իշխանական կալուածքին: Ուրեմն զարգացած մարդը չէր մեծագործում աշխատասիրութիւնն ու գործունէութիւնը, որովհետեւ նա այդ տեսնում էր անտոհմիկ գաւառացու մէջ. չէր էլ զարչում անառակութիւնից ու շուայտութիւնից, որովհետեւ դա՝ իւր աչրում մեծ համարուող իշխանի ունակութիւնն էր: Այսպիսով ուրեմն, այդ զարգացած մարդու մէջ միաժամանակ գործում էին՝ թէ՛ նախկին վայրենիի ստրկական բնազդը և թէ՛ գոհհիկ նախանձը, որ թոյլ չէր տալիս նրան՝ ծագումով իրեն հաւասար գաւառացուն տեսնել՝ իշխանական կալուածքի տէր: Այս տեսակէտով էլ ես բացադրում եմ թո՛ւ արտայայտած ցանկութեան միտքը:

Պետրոսը լուռ էր և չէր պատասխանում: Նա կարծես, որոճում էր իմ ասածները՝ նրանց մէջ հերքելի կէտեր գտնելու համար: Բայց երբ ես հարցրի՝ համաձայն ես ինձ հետ թէ՛ ոչ, նա պատասխանեց.

—Քո ենթադրութիւնները վիճելի կէտեր չատ ունին. բայց որպէս զի մեր խօսքը չերկարի, ես ոչ մի առարկութիւն չեմ անում. այդ մասին կխօսենք ուրիշ ժամանակ: Այժմ դեռ գնանք սօսիների տիրոջն այցելելու:

Այս ասելով՝ նա վերկացաւ տեղից: Շատ հետեցի նրան:

Գ.

Վեդունց բակը մտնելով՝ մենք ոչ ոքի չպատահե-

ցիւնք։ Այդտեղ լուծիւն էր տիրում։ Եթէ դամի՝ զրան մօտ կապած ուլը չլինէր, որը թէ առջև թափած խոտը ու տում և թէ մեղ էր նայում, այլ և պառաւ, ուժազուրկ չունը, որ սրահի շքարանից ելնելով՝ մի երկու բերան ծուլարար հաջեց և ապա նորէն բակի մէջ ընկած հին սայլի տակը մտաւ, մինք կկարծէինք թէ՛ այս տան մէջ կենդանի չունչ չկայ։ Բոլոր նշաններից երևում էր որ մի օր այդ յարկը չէն ու փարթամ է կղզի, որովհետև բացի չքեղ սօսիներից, որոնք նրա բակի մի մասն էին բռնում, տունն էլ, ըստ ինքեան զրաւում էր ընդարձակ տեղ և շինուած էր հարուստ զիւլացու ճաշակով։ Նա բազկացած էր մի մեծ, բարձրաչէն օղայից և երկու ուրիշ, նոյնպէս բարձրագիր սենեակներից։ Նրանց մէջ տեղում գտնուում էր ընդարձակ, սիւնադարձ սրահ։ Վերջինի սիւնները տաշուած էին կաղնու հաստ դերաններից և ունէին, մինչև անգամ, խոյակներ. որոնք թէպէտ ծխից ու հոտ լինից սկսեցած, տշուածեմեմայիւ, իրենց վրայ կրում էին հիւսնի ձեռքերի ճարտարութեան նշանները, այն է՝ զանազան քանդակներ, որոնք ներկայացնում էին կենդանիներ, բոյսեր և այլևայլ նկարներ։ Բակի, գոմի և հարթանոցի ընդարձակութիւնը ցոյց էին տալիս որ այդ տունն ունի, կամ ունեցել է մի օր բազմաթիւ անասուններ։ Իսկ թոնդրատան տնից հեռու գտնուիլը, արդէն ապացոյց էր որ Վեդունք չէն օջախ լինելով՝ միշտ ունեցել են հիւրեր, որոնց ծխից ազատ պահելու համար՝ թոնիրը ոչ թէ ուրիշների պէս տան սրահում, այլ բակի մի անկիւնումն են գետեղել։ Չնայելով այս բոլորին, այսուամենայնիւ, երևում էր որ ոչ միայն նախկին կեանքը չէր հռում այդ տան մէջ, այլ և մի աւերիչ ձեռք ծանրացել էր նրա վրայ։ Որովհետև տան կտուրը մի կողմից արդէն ծռուել էր, իսկ բաշերի հոլը մի քանի տեղ թափուել։ Երկու սենեակների պատուհանները մեծ մասամբ ապակիներից դուրի՝ ծածկուած էին ձէթած թղթով. դոմի դուռը կրկնահան եղած՝ ընկած էր պատի տակ, իսկ հորթանոցը, մինչև անգամ դուրի էր դրանից։

— Այստեղ մարդ չէ երևում, վերադառնանք, ասացի ես ընկերոջու։

— 2է, թող միանգամ էլ հնչակը բաշենք, գուցէ մէկը երևայ, պատասխանեց նա:

— Հնչակը ո՞րն է, հարցրի ես զարմանալով:

— Դիւպացու հնչակը չգիտեմ, սա է, այ, տես ինչ-պէս լաւ է հնչում: Այս ասելով նա գետնից մի բար վերցրեց և նետեց սայլի տակ պառկած շան վրայ: Վերջինս վերկացաւ տեղից և այս անգամ սկսաւ հաջել աւելի աշխտժով: Մի քանի րոպէից, արդարեւ, օդայի դուռը բացուեցաւ և այդ տեղից դուրս եկաւ աղբատ հագնուած մի պառաւ, որն յուշիկ յառաջանալով՝ մօտեցաւ ու կանգնեց սրահի սիւների մէջտեղը: Սա մօտ վաթսուն տարեկան մի կին էր, միջահասակ ու վտիտ մարմնով: Խորշումած երեսով, կկոցուած աչքերով՝ բայց բարի ու միամիտ արտայայտութեամբ:

Տեսնելով մեզ բախում, նա ձախ ձեռքով հովանի առաւ աչքերին, կարծես, աշխատելով՝ ճանաչել մեզ և ապա հարցրեց:

— Ում էք ուզում:

— Վեզունց Սարգսի տունը սա է, հարցրի ես, իբր չճանաչելով:

— Հա, էս ա, պատասխանեց պառաւը:

— Սարգիս-ապերը տանն է:

— Հրէն բախումը ծառի տակը բռնում (փորում) ա:

— Բախան ո՞րտեղից գնանք, հարցրի ես:

— Այ, կիւմի կողքովնը վեր անց կացէք, դուռն ընտի ա, յայտնեց պառաւը:

Հաղիւ թէ մենք շուռ եկանք, նա աւելացրեց. — ա-մօթ չրլի հարցնիրը դուք հոյ էք:

— Օտար մարդիկ ենք. եկել ենք ձեր գեղը տեսնելու, ասացի ես:

— Բա ո՞ր դիւան էք գալի, հետաքրքրուեց նա:

— Չառ հեռու տեղից, պատասխանեցի ես:

— Էլ հա, հօ աշխարհի էն ճնդիցը (ծայրիցը) չէք գալի. մին ասեցէք տեսնամ ո՞ր շհարից էք:

— Ես Թիֆլիզից եմ գալի, իսկ իմ այս ընկերը՝ Մոսկովից:

— Դու Թիֆլիզից ես գալի. վա՛յ րէ մատաղ ըլեմ

ես. բա խի չուտ չես ասում... Այս խօսքերով պառաւր մօտեցաւ և ձեռքը տալով ինձ՝ ողջունեց այնպէս սիրով որ, ասես թէ, իւր քեռորդուն, կամ որ և է հարազատին էր պատահել և ապա հարցրեց.— Մի առն, քե մատաղ մեր Վանուն (Յովհաննէսին) էլ տեսա՞ր:

— Զեր Վանուն... կներես, նանի. չեմ ճանաչում, ասացի:

— Ընաչում չիս... բա մեր Վանուն արարած աշխարհը ճնաչում ա, էդ մից ա որ դու ճնաչում չես:

— Ուրեղ է լինում:

— Սուղումն ա ըլում, քե մատաղ, ատվակատ ա, դողերին ու մարդասպաններին նա ա Սիրիւրից ազատում: Դու խի չես ճնաչում:

Պառաւր լերջին տեղեկութիւնը օգնեց յիշողութեանս:

— Այո, այո, այժմ ճանաչում եմ, այնտեղ նրան Վեդով են ասում:

— Հա, քե մատաղ, ըտենց են ասում. հմի հօ ճնաչեցիր:

— Այո. նանի, ճանաչեցի:

— Տեսնէ՛ր ես, քե մատաղ. մից ա, սաղ սալամաթ ա:

— Տեսել եմ, նանի, շատ առողջ է. միամիտ եղիր, ապահովացրի պառաւրին:

— Մատաղ ըլեմ քո աչքերին. էս ա հինգ տարի ա, երեսը չեմ տեսել... բռնանայ ինձ նման մերը, ասաց պառաւր ու լացակումեց:

— Ինչո՞ւ չես տեսել. այստեղ չի գալիս, հաբցրեց Պետրոսը:

— Զէ, քե մատաղ, չի գալի: Ասում ա գամ գեղումը ի՞նչ չինեմ: Ասում եմ, որդի, եկ, կողքիս նստի՛ր սկի բան մի չինի. եկ, որ ամեն օր էրեսդ տեսնեմ, բօյիդ, բուսաթիղ եաչեմ... Ախար աչքումս մազ ա կնանչել որ քե էդ օրին եմ հասցրել... Ասում ա, նանի, ասիլ մի, էդ ըլելու բան չի...

Վերջին խօսքերի հետ՝ արտասուքի կաթիլները գլորուեցան պառաւր խորշումած դէմքի վրայ: Նա գլխաւոր թաթի ծայրով աչքերը սրբեց:

— Ինչո՞ւ ես լաց լինում, նանի. որդիդ, փառք Աս-

տուծոյ, ողջ առողջ է, գործն էլ յաջողակ, քո ուղածն էլ այդ պիտի լինի, սիրտ տուի ես պառաւին:

— Հա, քի մատաղ. բա ինչ տ. որտեղ բլում արի. թարի (միայն թէ) սաղ բլի... ինչ անեմ թէ ես ըստի իրա կարօտը բաշում եմ. . պատասխանեց պառաւը, աշխատելով իւր վիշտը ծածկել. Բայց մի փոքր յետոյ աւելացրեց. — Զատ վախտ ա գիր չներ ստացել. Աստուած պահի քեզ որ իմ Վանուցը խեր խաբար բերիր...: Ապա տեսնելով որ ընկերս շարժւում է դէպի առաջ, ասաց. — Կուգէք, ըստի էյվանումը նստեցէք, ես գնամ մեր հալւորին կանչեմ:

— 2է, նանի, մի նեղանար. մենք ինքներս կերթանք, ձեր բախչէն էլ կտեսնենք, ասացի ես և ողջունելով պառաւին՝ առաջ անցայ Պետրոսի հետ:

— Այս ինչ հանելուկ է, հարցրեց վերջինս, երբ մենք հեռացանք. — Այս մարդը Տէր Մակուշին խորհուրդ է տալիս՝ անուսում թողնել իւր չորս որդիներին, մինչդեռ ինքն իւր որդուն բարձր կրթութիւն է տուել և փաստարան շինել:

— Այդ հանելուկը լուծելու համար՝ մենք պիտի մի փոքր էլ համբերենք և ծերունուն լսենք, պատասխանեցի ես:

Պետրոսը ոչինչ չխօսեց և մենք միասին պարտէզը մտանք:

Դա մի ընդարձակ տարածութիւն էր, որի մեծ մասը ծածկում էին մի րանի շարք պտղատու ծառեր, այն է՝ խնձորենիներ, տանձենիներ, սալորենիներ և սերկիլիներ, ամենքն էլ, գրեթէ, պտուղներով ծանրաբեռնուած:

Պարտիզի վերջում մի մարդ, գլուխը կապոյտ թաշկինակով կապած՝ փորում էր կիսաչոր մի դեղձնու շուրջը:

— Անշուշտ սա է Վեդունց Սարգիսը, ասացի ես Պետրոսին և նրա հետ միասին առաջացայ դէպի նրան:

Սա յաղթանդամ, բարձրահասակ, բայց մի փոքր կորարամակ ծերունի էր, մօտաւորապէս եօթանասուն տարեկան: Թաշկինակով կապած գլխի շուրջը մազ չէր երևում, բայց ընչաքան ու կարճ մօրուքը բոլորովին ճերմակ էին: Նրա դէմքի արտայայտութիւնը խիստ էր բայց

ոչ չար, իսկ աչքերը, թէպէտ ծածկուած թաւամաղ յօն-
քերով, սակայն ցոլացնում էին խելք և բարութիւն: Նա
հազած էր կոշտ կտաւէ շապիթ կապոյտ նաշուրի
օձիքով, իսկ դրա վրայից սև դադաքի մի հնամաշ
արխալուէս: Վարտիքը, որ կարած էր գիւղում գործուած
բրթէ շալից, ունէր նոյնպէս մի բանի կարկատան և սը-
րունքների մօտ սեղմուած էր սև տօլաղներով: Ոտքերին
ամրացրած էր հասարակ կաշուի տրիխներ. իսկ մէջքը
սեղմած սև կտաւի մի դօտիով:

Նշմարելով մեզ մի քանի քայլ հեռաւորութեան
վրայ, նա իսկոյն գործելուց դադարեց և բահը զեղձնու-
րնին յինելով առաջացաւ դէպի մեզ:

— Բարի աջողում, Սարգիս ապեր, ասացի ես առա-
ջին անգամ, և մօտենալով ձեռքս պարզեցի դէպի ծերունին:

— Այ՛ Աստծոյ բարին. բարով էք եկել, պատասխա-
նեց նա ժպտալով և իւր կոշտ աջով մեր ձեռքը թու-
թուելուց յետ, շարունակեց. — Հաւատաս դուք էք Մհա-
րանց Մուրու դօնաղները:

Ամբողջ գիւղն արդէն դիտէր որ մի օր առաջ հիւ-
րեր են եկել Մհարանց Մուրու տունը, և մեզ, ահա, այդ
անունով էր ընդունում ծերունին:

— Այո, Սարգիս ապեր, մենք ենք:

— Բարով էք եկել, հուշար բարով. կլի որ լաւ բանի
հմար ըլէք եկած, Աստօծ յաջողի:

— Մի առանձին բան չունինք, հենց ման գալու հա-
մար ենք եկել:

— Ինչ որ ա, բարի ըլի: Աշխարի շառն էնքան շտա-
ցել ա, որ մարդ ջուր խմելու հմար էլ թէ տեղիցը վեր
կենայ, պտի Աստօծ կանչի որ բարի ըլի: Ձեզանից որն
ա Միխայիլանց Աղօրի տղէն:

— Ես եմ, պատասխանեց Պետրոսը:

— Հա, բու հէրը լաւ մարթ ա, լաւ էլ հայ ա. դադ-
րը (երախտիքը) գիտում ես, պատիւ ես տալի:

— Ինչպէս կարող եմ պատիւ շտալ. բանի որ նա իմ
հայրն է:

— Հինչ գիտամ. էս այամուսը ըսկի որդին հօրը ճը-
նանչում չի: Էդ շլապէն ում գլխի տեսնում եմ, հենց գի-

տոււմ եմ հօր տանիցը ջուտա ընկած (տարագիր եղած) ա:

— 2է, ես ծնողներին շատ եմ սիրում և հենց նրանց տեսնելու համար է որ Մոսկովից վեր եմ կացել եկել:

— Հմ. որ ըտենց ա, շատ ասլրես, Աստօծ պահի բեղ. բարի ժառանգ ըլես. օրհնեց ծերունին և ապա դառ. նալով ինձ հարցրեց. — Կրախշես, բեղ ճնաչում չեմ. դու հումանցից (օրհնցից) ես:

— Ես էլ մեծ տէր Օվանէսի թոռն եմ. պատասխա. նեցի ես:

— Աստուրի տղէն:

— Այո:

— Դէ շուտ ասա, հեր օրհնած. ախար բու ողորմած հերը իմ տան լաւ բարեկամն ա էլել. առանց իրար թիրա չենք կտրել: Քանի բանի անգամ էս բախշումը նստել, բեֆ ենք արել — բանի անգամ մեր չնարուցր տակին դուռնա դաւալով մարաբա ենք սարքել... Օղորմի քո հո. դուն, Աստուր, ասում էր, ա Սարգիս, էս չնարիքը որ բունն ա, լաւ կլի որ տանդ գլխին մին առած (յարկ) էլ չինես, հու առաջը լէն ու բոլ մի թախտապանդ (պա. տշղամ), ընենց ըլի որ չնարուցը ճղները կռանան թախ. տաբանդի վրէն շուք անեն: Էն չախը (այն ժամանակ), ասում էր, տունդ ամարաթի (պալատի) նման մի բան կը դառնայ. հենց որ թախտաբանդին նստես էս սարերին մտիկ տաս. ես չէ, սարինն (դուր) ընկած վախտը ընտի մի ստաբան չայ խմես, հենց կը մանաս թէ դրախտումն ես նստած:

— Եւ իրաւ, շատ լաւ է ասել. մեղ էլ հէնց այսօր ձեր չինարիքն են բերել այստեղ: Ափսոս չէ որ այդ պե. դեցիկ ծառերի առաջ դուք երկու յարկանի մի տուն չու. նենաք, յարեցի ես:

Ծերունին նայեց ինձ վրայ քննական հայեացքով, կարծես, ստուգելու համար թէ՛ արդեօք իւր սիրտը ցա. լեցնելու համար շասացի այս խօսքերը: Բայց ես, ի հար. կէ, ասել էի միամտաբար, առանց իմ խօսքերին մի ա. ռանձին նշանակութիւն տալու: Սակայն յետոյ իմացայ որ դրանք ձերունու սիրտը խոցած պիտի լինէին անշուշտ:

— Լաւ ես ասում, որդի, շատ լաւ կլէր որ չինի,

ամա ի՛նչ անես ուր...

— Հա, ինչո՞ւ չշինեցիր:

Ծերունին փոխանակ պատասխանելու նայեց իւր շուրջը, ապա դառնալով մեղ՝ ասաց.

— Էս խի ենք ըստի կաղնել. գնանք էյլանումը թախտի վրէն նստենք, եդոյ կխօսանք: Կրախչէք, մարդ որ ծերանում ա, մարիֆաթով ժաժ գալն էլ ա մոռա. նում... գնանք, ըսենց կաղնած կնեղանաք:

— Զէ, Սարգիս ապեր, այստեղ աւելի լաւ է, այ, այս սիրուն ծառի տակը կնստենք, ասացի ես:

— Լաւ, որ ըտենց ա, թող մի խալիչա բերեն... Ախի հէյ, ա՛ Սաւրիւլ, մի խալիչա զրկի ըստեղ, ձայն տուաւ ծերունին դէպի տան կողմը:

Մի բանի բոպէից յետոյ, մի փոքրիկ, աղքատ հագնուած աղջիկ, մի հին գորգ քաշ տալով բերաւ փռեց ծերունու ցոյց տուած տեղը: Վերջինի հրաւերով մենք նստանք գորգի վրայ:

— Հա, ասում ես թէ՛ խի չշինեցիր, շարունակեց ծերունին րնչհատուած խօսակցութիւնը. լաւ ես ասում, որդի. որ չինած ըլէի, հմի էս ա դուք որ եկել էք, կը տանի ու կնստացնի էն հովհար թախտաբանդումը. ու մի թիքա հաց կդնի առաջներիդ... ամա դէ կարացի ոչ...

— Երևի փող չունէիր, հարցրեց Պետրոսը:

— Փող... ընչի՞ չունի, փող էնքան ունէի, որ մի ատաժ չէ, էրկուս էլ կշինէի:

— Հապա, ինչո՞ւ չշինեցիր, յարեցի ես:

— Նոյի ագռաւը չթողեց, որդի, Նոյի ագռաւը:

— Նոյի ագռաւը:

— Հա:

— Ո՞րն է Նոյի ագռաւը, հարցրի ես դարմանալով:

— Նոյի ագռաւը գիտում չես ո՞րն ա:

— Ոչ:

— Բաս դու սկի յուսումարանումը կարդացել չե՞ս:

— Կարդացել եմ:

— Դէ, էնա վարժապետը ասած կլի թէ՛ հմի ա Նոյի ագռաւը, էլ խի ես ասում թէ՛ գիտում չեմ:

— Զրհեղելի՞ ժամանակի Նոյի ագռաւն ես ասում:

— Հնա, բա էլ ուրիշ ի՞նչ նոյի ազուաւ կայ:

— Ա՛յն ազուան է, որ չի թողել բեղ տունդ շինելու:

— Հնա, հէնց համին (խսկ և խսկ) էն ազուաւը:

Ես դժուարութեամբ էի ծիծաղաւ զսպում, իսկ Պետրոսն արդէն քահ քահ ծիծաղում էր:

— Խի ես ծիծաղում, որդի, հարցրեց ծերունին ընկերիս:

— Հապա, ի՞նչ անեմ որ չծիծաղեմ. ասում ես նոյի ազուաւը չի թողել որ տունդ շինեո: Առաջինը՝ ազուաւը մէջ կարող է արգելել բեղ քո տունը շինելու, երկրորդ՝ նոյի ազուաւը մինչև այսօր ապրում է որ բեղ արգելի:

— Բաս չի ապրում:

— Ի հարկէ ոչ:

Ծերունին ժպտաց: Սակայն նրա այդ ժպտի մէջ այնքան ծաղր կար ուղղուած դէպի ընկերս, որ ես չկարողացայ իմ հետաքրքրութիւնը զսպել:

— Բացատրէր, աղաչում եմ, ի՞նչ ազուաւ է այդ, կամ ումն ես դու ազուաւ անուանում, խնդրեցի ես:

— Առաջ դու ինձ ասած, էդ ազուաւի պատմութիւնը դիտում ես թէ ոչ:

— Ինչպէս չէ:

— Դէ պատմիր:

— Ի՞նչը պատմեմ. ջրհեղեղի պատմութիւնը:

— Զէ, էդ ես բեղանից լաւ եմ ըմանում: Չասես թէ՛ Սարգիս ապերր գեղացի ա, դատ չի դիտաւ: Վանքումը իրեք տարի կրդացել եմ. իրեք տարի էլ կէս-դէրութիւն (տիրացութիւն) եմ արել: Աստուածաշունչը էրկու անգամ անց եմ կացել (կարդացել եմ):

— Ուրեմն միայն ազուաւի պատմութիւնն ես ուզում:

— Հնա:

— Էհ, նա մեծ պատմութիւն չունի: Երբ նոյի տապանը Արարատ սարի վրայ կանգնեց, այդ ժամանակից բառասուն օր անցած՝ նոյը տապանի պատուհանը բացաւ և դուրս թողեց ազուաւին, որպէս զի իմանայ թէ ջրերը ցամաքել են թէ ոչ: Բայց ազուաւը վնաս ու չը վերադարձաւ:

— Խաբար չբերեց նոյին:

— Այո՛:

— Բա խի՞ յետ չդարձաւ:

— Յայտնի չէ. դրա համար Աստուածաշնչումը բան չկայ գրած:

— Գիտում եմ բան չկայ գրած. ամա դու ի՞նչ ես փիքր անում, խի՞ յետ չը եկաւ:

— Ազուաւը ծանրամարմին թռչուն է, երևի շատ թռչելուց յոգնելով՝ ընկաւ ջրի մէջ ու խեղդուեցաւ, յարեց Պետրոսը:

— Հը՞... Ժպտաց ծերունին. էդա ձեր յուսումարանումը ըզնեց խամ են թողում ձեզ է՛. ազուաւը խեղդումը ջանալար (գազան) ա:

— Ապա, ձեր կարծիքով ինչո՞ւ չվերադարձաւ, հարցրի ես:

— Նրա համար, որ քերձերի գլխին, եա չէ, սարերի դօշին մարդի, եա հէյվանի ջամդար (գէշ) տեսաւ, վրան ընկաւ ու սկսեց լափիլը: Խի՞, ազուաւը մտածիլու էր թէ՛ ընտել տալանումը Նոյը աչքը ջուր կտրած ինձ ա ըստլասում:

— Գարելի է այդպէս է:

— Ոչ թէ կարելի ա, հէնց գրուստն էս ա որ ասում եմ:

— Թող այդպէս լինի. միայն ասա տեսնենք այդ ապուան ինչպէս արգելեց բեզ բո տունը շինելու, հարցրի ես:

— Հինչպէս արգելեց. մը խրէ մաջալ տու, ասեմ...

Այս խօսքերով ծերունին գլխի թաշկինակը հանեց և կոշտ ձեռքով ճաղատ դուլսը շոյելով ու գովացնելով՝ շարունակեց:

— Գիտում էք հինչ կայ: Աշխարհումս առանց Աստծու բան չի ըլում. ըսկի տերնն էլ ծառիցը տափը չի ընկնում: Հալբաթ ըս էլ Աստծու կամքն էր որ ըսենց էլաւ:

Ծերունին դարձեալ լռեց. ապա նորէն գլխի թաշկինակը կապելով՝ շարունակեց:

— Հինչ որ պտի պատմեմ, հինուց բան ա. կլի որ քսանհինգ տարի ըլի. եա չէ էրսուն. էն չախը ես հլա բաբաթ (բաւական) ջահել էի: Մի օր Օսէփ վարդապետը եկաւ մեր տուն: Օսէփ վարդապետի անումը լսած կնքհարցրեց ծերունին:

—Ոչ, պատասխանեցի ես:

—Հա, լսած չէք ըլի, դուք ջահել էք: Նրա մեռ-
նիլը, հաւատաւ տասը եւ տասներկու տարի ըլի: Աստուծ
հոգին լուսաւորի: արդար մարթ էր, ասիլ հոգեւորական:
Վանքի վանահայրն էր: շուտ շուտ կգար մեր տուն: կը
նստինք էս ծառերի շուարումը, զրից կանինք: Ողոր-
մած հոգի բու հերն էլ շատ կսիրէր նրան: Էնա մի օր
եկաւ տեսաւ որ գերաններ եմ բերել տուել որ տախտակ
քաշել տամ: գեղականի հետ էլ խօսում եմ որ քար ու
կիր բերի:—Ա Սարգիս, ասեց, էդ ընչէ հմար ես թա-
ղարիք (պատրաստութիւն) տեսնում:—Հայր սուրբ, ասեցի,
ծառայ եմ քե, ուզում եմ տանս գլուխը շինել տամ: Մեր
աղա Ասատուրն էլ ա խորհուրդ տալի: Ես էլ տեսնում
եմ որ լաւ կըլի: Ափսոս ա որ էս լաշին (գեղուղէշ) չնա-
րուցը առաջին էրկու ատաժանի մի տուն չըլի, որ եկող
գնացողը նրա հովհար թախտաբանդումը նստի մի սհաթ
էլ ա քէֆ րաշի: Էս խօսքի միջումը մեր Վանին հորթի
եղից վագելով՝ եկաւ որ մեր մօտիցը անց կենայ՝ թէ ինչ
ա, հորթի առաջը կտրի, բռնի ու վրէն նստի: Էն չախը
նա հլա տասը տարեկան էր: Էն ա հայր սուրբը էրէխի
ձեռը բռնեց ու ասեց.—ա Սարգիս, գիտաս հինչ կայ:
տանդ գլուխը մի շինիլ: այ. սրա գլուխը շինիր: Էն փողը
որ խարջելու ես թէ ինչա տանդ վրան մին ատաժ աւե-
լացնես: լաւն էն ա որ խարջես ու էս էրեխի գլխումը
ուսում ու գիտութիւն մտցնես:—Ասեցի, հայր սուրբ, րէ-
խին հօ անուսում չեմ թողիլ: մը քիչ վախտից եդը վան-
քը պտեմ զրկեմ որ լաւ կարդալ սովորացնես: Վայ ինձ,
հէնց գիտումի թէ՛ Հայր սուրբը նրա հմար ա ասում որ
րէխին իրա մօտ զրկեմ, հինչ ա մեղանէ խերուի (օգ-
տուի): Ամա օղորմած հոգին պատասխանեց.—Ա Սար,
ասեց, ես հինչ ուսում, ես գիտութիւն ունեմ, որ դրան
հինչ տամ: Հրէն զարկի Թիֆլիս, գիմեազումը կարթի,
լաւ յուսում ստանայ: Էնդիան եդն էլ զրկի Մոսկով, ես
չէ Պետրպօլկ, որ ունիվերս մտնի, ընտեղի մեծ յու-
սումն էլ առնի, փիլիսոփ դառնայ: Էն չախը կգայ, էս
գեղի միջումը մին հատ մարթ կլի: Համ իրա ձեռովը
տանդ գլուխը կշինի: համ էլ մէջումը յուսումնարան կը

բանայ, խեղճ են էս գեղըցիքը, խաւար մնացել են, խաւար էլ պտի մեռնեն. էն անրանց էրեխէքը կը հաւաքի, ուսում կտայ, ու մի քանի տարան եզը սաղ գեղը կ'ուսաւորի: Էս բանը համ Աստծուն դուր կգայ համ բանդին (մարդկանց).—Հայր սուրբն էս որ ասեց, խեղճում նստեց: Ասեցի, Հայր սուրբ, լաւ ես ասում. թող տանս գլուխը հին մնայ. ինձ հնձ ա տնադ անիլու (ծաղրելու). Թար ըլի իմ Վանուն գլուխը զարթարուի: Ասենք, հինչ մեղքս ծածկեմ, ես էլ հէնց էն գլխից յուսումի ու դի տուժենի գերի էի: Երբ մի յուսումնական մարթ կ'ուր մեր գեղը, ում տան էլ որ վէր դար, կգնայի զօռով զսնաղ կրերի մեղ մօտ, թէ հինչ ա աշխարհի էն լաւ լաւ բաներիցը մի երկու բերան խօսա: Մեր հայրը սուրբը մի լաւ Չամչեան ունէր. էնա շուտ շուտ վանքը կգնայի, թէ հինչ ա կշտիս նստի, մին մին դուլս կարդայ որ լսեմ էն Հայկի, Արամի, եա չէ Վարդան զօրաւորի լաւ լաւ պատմութիւնը որ կկարդար, հոգիս կմխիթարուէր: Զատ վախտ էլ սիրտս էն հաւգի կլցնուէր, որ լաց կէի հու էնա արտասուքս ջրի նման կթափուէր: Հինչ երկարացնեմ, տեսայ որ հայր սուրբի խորհուրդը լաւն ա, վրձնեցի որ տանս շինութիւնը թողամ ո՛ր բեխէն Թիֆլիս զրկելու Թաղարիքը տեսնամ: Եփ որ էս բանը մեր տնացուն (կնոջը) ասեցի. քիչ մնաց որ խեղճը խեղիցն ընկնի: Հինչ լաց, հինչ շիւան, հինչ գլուխ թակիլ: Ա մարթ, ասում ա, էդ խի՛ բտենց անԱստօծ բան ես բռնում. բա մենք ճար ու ճրագ մի տղայ ունենք, էն ճնց վեր ունինք զրկենք դարիւր տեղ ու մենք, երկու հոգի, մնանք ըստի բայովու:—Ա կնիկ, ասում եմ. տղին հօ ծախում չենք. զրկում ենք որ յուսում տունի, մարթ դառնայ ու էլ նոր եդ գայ, մեր օջախը յուսաւորի: Դորթ ա էս ասում եմ, ամա մեր օղլուչազին էլ զնամիշ անիլ (մեղադրել) չէր ըլիլ: Ախար Աստօծ մեզ չորս երեխայ էր տուել ու էլ եդ իրեքին տարել մին էդ էր մնացել որ դիփունանցից պոճուրն (փոքրն) էր: Ի՞նչ մեր ըլէր, որ լսէր թէ իր միևնուճար րէխին ուզում են. ձեռիցը խել, ջանը կրակը չգցէր ու թողէր որ տանեն: Կնիկ արմատը, գիտաք, զորթ ա, խեղքը կարճ ա, ամա սիրտը բարակ ա. ըսենց ցաւին

դժար կյանքանայ, նրա համար լաւ ա որ իրա տղան սաղ սալամաթ իր աչքի առաջը կազնած ըլի, թէկուց հէնց չօրան եա հորթարած ըլի, քանց գնայ, երկրէ երկիր, յուսում առնի, եա փրկսոփ դառնայ, Ամա գէ ես տնացուց լաց ու շիւանին եաշեցի ոչ. իմ թատարիքը տեսայ հու Վանին իմ ձեռքովը տարայ Թիփլիզ, թափշուր արի (յանձնեցի) մեր կնքաւոր տղին. նա էլ ընտեղ լաւ վաճառական էր. ծանօթ բարեկամ ունէր. բեխին սատարաստել տուաւ, հու մի սարանը եղը գլմեազը տուաւ, որ բեխան գշեր—ցերեկ ընտեղ մնայ համ էլ կարթի:

«էդ օրից գէսը Վանին դառաւ իմ դարդն ու դէյի. դը (ցաւն ու հոգսը). Ղորթ ա, բէխին սաղ սալամաթ թողեցի եկայ, ամա օր ու քշեր հենց նրա վրէն ի մտածում: Եարա՞ր, ասում ի. բէխաս հօ չմբսեց, եա չհիւանդացաւ: Եարա՞ր եադի (օտարի) տանը բէխի սիրտը հօ չկտորեց: Ես ո՞ր միւնն ասեմ. ինսան ենր էլի. մտածումըը Աստօծ մեղ ա տուել: Ամա ինչ որ նրա մէրն էր աւնում. բերանով ասուիլ չի ըլի. Խեղճը ոչ քշերը քուն ունէր ոչ ցերեկը դարար (հանգստութիւն): Տափը, ասես, տեղ չէր տալի որ նստի. էն ա ամեն մի ներս ու դուս անկողով րնենց էր ալա բաշում, որ ասես ջիգարը սոկ ա գալու: Բէխի սիրած շունը որ տեսնում էր թէ հոտոտելով դէս ու դէն ա դնում, ասում էր. ա Ղաթար, Վանուն ես ման գալի. ըստի չի, քե մատաղ, էնա օխտը սարի բամակին. ասում էր ու լաց ըլում: Նախիրը որ հանդումը եղանում էր, հորթերը բռանցում ին, ասում էր—ջան, եարա՞ր իմ բեխէն էլ ձեղ նման անմեր մնացած բռանչում ա, հու ձէնը լո՞ով չկայ... Եփ որ մտնում էր էո բախչէն հու տեսնում ծառերը տանձ ու խնձորով լիքը, ասում էր—ձեր աչքը բռնանայ, էդ ուր էր ըղեսց կանաչ կարմիր լցուել, ճռնքոտել (ծանրաբեռնուել), ախար որ Վանին ըստի չի. խի չէր չորանում, վեր թափում: Խուլասայ (վերջապէս), ես ո՞ր միւնն ասեմ. Ջատ վախտ էլ ականջներս ծածկում ի հու փախչում, հինչա, խեղճի լացն ու արտասուրը շտեանեմ: Գիտում էր, ծնող ըլլիլ հեշտ բան չի բեխի տէր ստի ըլէր որ էս ցաւը բաշէր հու իմանաք թէ ինչ դժար բան ա. Ամա դէ էլի ես դիմա-

նում ի. Էրեսանց Էրեցնում չի. հրա Սաւգիւլին էլ սիրտ ի տալի. ասում ի անգլի, ըտենց վրովթալ (մրմնջալ) մի. էս ա ըբխան յուսումը կարծնի կգայ. էնչախը ուրախութիւնդ տասնապատիկ կրի. Ղորթ ա, հմի նեղութիւն ես քաշում, ամա դէ էն վախտը որ տեսնես թէ քու տղէն գեղի միջումը մին հատ ա, հու դիփունանք նրա դուլումն են կանգնած, տեսնես որ նա իրա յուսումով գեղի ըբխանցը լուսաւորում ա, ու սրանց էլ հերերն ու մերերը նրա արեւովն են երթում ուտում, սիրտդ կփառաւորուի. քաշած ցաւերդ կմոռանաս... խեղճ կնիկը, դորթ ա, էս խօսքերով մին օր հանդստանում էր. ամա էլ էգսը իրա ցաւն իրա հետ էր:

«Վրա Էրկու ամառն էր գնում որ մենք մեր օրերը ըսենց դժարութենով անց ինք կացնում. Մի օր վանքումը Օսէփ հայր սուրբին տեսայ. Հա, մոռացել ի որ ասեմ ձեզ, թէ օրից որ Վանին տարել է Թիֆլիզ, հայրսուրբն իրա ոտը մեր տանից կտրացրել էր. Չուն լսել էր որ Սաւգիւլն ասել ա թէ՝ «իմ ըէլսին էդ սևագլուխը դարիբութիւն պեցեց. էլ իմ աչքը դրան տեսնա ոչ». Խեղճըն էն ա սրա հմար էլ մեր տուն չէր գալի. էդ օրը որ վանքումը պտահեցի, ասեցի «հայր սուրբ, մատաղ ըլեմ կարգիդ, ախր մեր տանեցին ինձ դինջութիւն չի տալի, կարում չի դիմանայ. 2ի՛ ըլի որ Վանուն էլ եդ բիրել տմըք»: Ասեց՝ ա Սաք, խելքդ կորցրել ես. բա ըէլսէն անջախ (հաղիւ) ա յուսումի վրէն տարացել, բերում ես որ հի՛նչ անես, չօքան պտի շենես. Ասեցի բա ո՛նց ա. նենք որ մօրը սիրտը դիմանում չի. Ասեց հէր օրհնած դէ էնա տարին իրեք ամիս պաղնիկ ա. խի՛ չէք էն վախտը բերել տալի. Նսել է, հի՛նչ մեղքս ծածկեմ, պաղնիկի բանը սկի լսել չի. Ասեցի, հայր սուրբ, պաղնիկը հի՛նչ բան ա. Ասեց ըսենց, ըսենց, ըսենց. Վայ Աստծու խեր խաբարը քե, ասեցի, հայր սուրբ, բա էդ խի՛ մինչև հմի շես ասել. Դէ չուտ, չուտ, մի գիր գրի մեր կնքաւորենց տղին, որ էրէլսին դրկի. էս որ ասում եմ, Մայիսի միջումն էր. էն ա հայր սուրբը, Աստօծ հոգին լուսաւորի, գիրը գրեց ու մի տասնուհինգ օրից եղը է. ըբխան եկաւ:

«Դէ հմի դուր ըստեղ պտի ըլէիր որ տեսնիր թէ՛ մերը ոնց էր գնում տղի առաջը: Ըսկի մուռանալ չեմ: Իրիգուայ շախն էր. նախիրը նոր էր հանդիցը եկել: Սաւագիւր կովկիթը ձեռին՝ Սոնա անուամով մի սիրուն կով ունէինք, նրա առաջը չորած՝ կթում էր: Հէնց որ չըսեց թէ բխէն գալիս ա, կովկիթը ձեռէն վեր գցեց, ու գիծի նման վաղ տուաւ:

— Սաւագիւր, Սաւագիւր, աղջի էդ ուր ես վաղ տալի, բխէն հլա հեռու ա, կանչեցի եդիցը. ամա լսեց ոչ: Աղջի կացիր ես էլ գամ, մենակ գնալ մի, բղաւումի եդիցը. ամա Սաւագիւրի ականջումը որ թոփ էլ տրարէր լսելու չէր: Ճարս կտրեց, ես էլ վեր կացայ ու եդիցը վաղեցի: Գեղըցիք բանից բեխարտը, կտրներիցը ես էլ վաններիցը մտիկ ին տալիս մեզ ու արմանում: Հէնց դիտում ին թէ՛ կնիկս պելացել (գժուել), տանիցը փախչում ա, հու ես էլ եդիցը վաղում եմ որ բռնեմ: Էդ սհաթումն հով էր կաղնելու թէ, ի՛նչ ա, նրանց բան ասի: Խնչ կլի մին վերստաչափ ըսենց իրար եդից վաղ տուինք: Հէնց էնա, էլի (հասարակաց) ճամպին հաս ու հաս ինք որ թումբի եդիցը բխան բնաց: Սաւագիւր որ մինչ կլի էն դուշի նման թռչում էր հու ևս եդիցը կարում չի հասնեմ, հմի որ բխին տեսաւ ոչ, ասես տեղն ու տեղը մխտեց. «Վանի՛ ջան, բալա ջան, դու եկա՛ր, մայեամ (ուրեմն) ես քե տեսնալ պըտի...» ասեց հու ծնկները թուլացած ճամպի միջումը չոգեց: Բխան ձիի վրիցը թռաւ, վաղ տուաւ, մօրը ճտովն ընկաւ: Էլ հո՛վ կարա պատմի թէ հի՛նչ էր անում ըստեղ մերը՝ տղին, «Վանի՛ ջան, բալա ջան» էր ասում հու գլխիցն ինչ կլի ոտը պաշում, լիզլիզատում: Թողում չէր որ դօշիցը պուկ գայ, թէ ի՛նչ ա մի հետ էլ ես խտտեմ, էրեսիցը պաշեմ, որ սիրտս հովանայ... Ուզում էր, ասես, սիրտն էն մը՝ նութին (րոպէին) ճղի, հու բխէն միջումը դնի, ես չէ, աչքի լիսերն հանի որ Վանու ոտի տակը գցի...: Հինչ երկարացնեմ, էս թահրով բխին վեր կալանք, եկանք տուն: Ծերունին լոեց: Ապա ձեռքը դէպի ճակատը տանելով՝ նորէն գլխակապը հանեց, ճաղատ գլուխը շոյեց և կրկին շարունակեց.

— Հմի դուք կասէք էս հայկորը հինչ ա ըսենց էր-
կէն-բարակ խօսում. մենք ուղեցիներ որ Նոյի ազգաւի
բանն իմանանք, ու իրա տղի պատմութիւնն ա կցել:

— Զէ, պատմիր, մենք սիրով լսում ենք, ապահո-
վացրի ես ծերունուն:

— Հա, ինչ կլի հմի պատմեցի թէ՛ ծնողն ինչ ցաւ
ու կրակի մէջ ա ըլում, եփ իրա էրեխին դարիբուծին ա
ղրկում: Հմի էլ մին ուրիշ ցաւ պատմեմ. — Քիչ առաջ եփ
ընկերդ ասեց տսւնդ լսի՞ չչինեցիր, կըլի որ փող չունիր.
ասեցի ընչի՞ չունի. փող էնքան ունէի. որ մինը չէ, էր-
կու էտած էլ կշինի, թէ որ ուզի: Սրանով ուղումի ասեմ
թէ՛ ես հարուստ եմ: Ամա դէ գեղականի հարստութիւնն
ինչ ա: Մին հազար, եւ էրկու հազար մանէթ որ ունե-
նում ա, եւ չէ մի քսան, էրսուն գլուխ տաւար, մին
պուճուր իլխի ձի, մին քանի ուլախ, էն ա ասում են թէ՛
մեծ դովլաթի տէր ա: Ես էլ ըտենց հարուստ ի. Եփ Օ.
սէփ հայր ուուրն ասեց՝ փողդ խարջի ըէխին ուսում տու,
ես հենց գիտացի թէ իմ նաղդ (կանխիկ) փողը բաւական
կլի դրան: Ասեցի էն լաւ ա իմ Վանին յուսումնական
ըլի, քանդ ես հաղար եւ էրկու հազար մանէթի տէր:
Փողը նրա գլխին մատաղ. իմ բաղն ու բաղչէն, իմ տունն
ու ջազացը, իմ տաւարն ու ձիանը որ ինձ մնան, ընէլ
ինձ հերիք ա: Ամա դէ որ փողին ճնդիցը կցեցի ոչ խար-
ջիլը, — հեշտ բան չգիտաք գեղականի հմար տարին իրեք
հարիւր մանէթ գիմեազը փող զրկիլը, — էն ա տեսայ որ
օխտը տարուայ մէջ՝ էլած փողս ձեռքէս դուս եկաւ հու
ես մնացի դարդակ: Էդ տարին Վանին գիմեազը պրծել
էր: Գրեց թէ, ա հեր, ինձ պտի օգնես որ գնամ ունի-
վերս: Էս բանը ինձ փիրբի մէջ դցեց. ընդուր որ տես-
նում ի թէ օրս փխ տեղ ա մթնում: Գնացի վանահօր
մօտ խորհուրդի: Հայր սուրբ ասեցի, ախր ձեռիս փողը
դուս եկաւ ըէխէն էլ գրում ա թէ ինձ ունիվերս զրկի:
Ես ինչ անեմ: Ուղում եմ Վանին բերել տամ. բոլ ա (բա-
ւական է) որքան յուսում առաւ: Հայր սուրբը, հախ Աստ-
ծու իմ դօլը (կողմը) խօսաց: Ա Սար, ասեց, թէ որ փող
չունես, գիմեազի յուսումն էլ ա բաւական. գրի թող գայ:
Էն ա ես էլ գրեցի: Ամա դէ Վանին թարսի ձին նստեց

էլ վեր չեկաւ (խիստ հակառակուեց), «Ա հեր, գրում ա ինձ, դու մի բաղ ես տնկիլ, պահել, բջարել (մշակել), ծառերը հասցրիլ, մին ջուր տուել ես, մնացել ա մէկէլը որ բաղը հասնի, պտուղը քաղես: Հմի դու էդ ջուրը բէ վախտ (անժամանակ) կտրում ես, պտուղը խակ թողում, էդ Աստօծ վեր չի ունիլ: Իմ ընկերները դիպ գնացին՝ որը Մոսկով, որը Պետրպօլ: մինակ ես եմ մնացել ձեռս ծոցումս, գլուխս քաշ: Եկ էդ բանը դու մի անիլ, իմ վիզը մի կտրիլ...» Դէ ձեզ եմ հարցնում, մի հեր որ իրա մին ու ճար էրէխիցը ըսենց նամակ ըստանայ ինչ կանի:

— Ի հարկէ, բոլոր էլած չեյածը կծախի, նրան կուղարկի, արագ պատասխանեց Պետրոսը:

— Հա, ապրես, ես էլ ըղենց արի Ինչ որ ջերումս, ես սանդուխումս փող էր մնացել, էն հւարեցի զրկեցի Վանուն, ասեցի, որդի, էս բեզ ճնապարի խարջուլս: գնա, Աստօծ բեզ հետ. յուսումս ու ապրուստս փողն էլ կղարկեմ: Սրանից եդր՝ հօրենական մի թթի բաղ ունինք, էն ծախեցի քաշալ Մօսու տղի վրէն ութ հարիր մանէթի հու փողը եաւաշ եաւաշ զրկեցի Վանուն: էդ հերիք չաբաւ: Եդնան մեր էս ջրի վրայ մի ջաղաց ունինք, կլի որ տեսած ըլիր:

— Այո, տեսել ենք, հաստատեցի ես:

— Հա, էն ջաղացը ծախեցի խօճայ Մարութի վրէն չորս հարիր մանէթի ու փողն էլի զրկեցի Վանուն: Սա էլ իմ քոռ բաղդիցը, ունիվերսի մի կլասումը իրար վրայ էրկու տարի մնաց: Գրում էր թէ, միթամ, վարժապետները փախուցին են արել (նախանձել էին) որ ինքն ընենց լաւ կարթում ա, հու ճգրու մին տարի աւել ին պահել էն կլասումը: Ամա դէ ուրիշներն էլ ասել ին մեր կնրաւոր տղին՝ թէ Վանին մի նախշուն աղջկայ սէր ա տուել, եղիցն ընկիլ, դէս ու դէն շուռ եկել, ու դրա հմար ա կլասումը մնացել: Սուան ու դորթը Աստօծ ա իմանում, անջախ էս կայ որ էդ մին տարուայ խաթրին ջաղացի փողը քոռ ու փուշ էլաւ (ոչնչացաւ): էն ա ջլիզ (բոլորովին) դայամիշ ի ըլել (յոգնել էի), գնացի Հայրսուրբի մօտ, ասեցի, ա վարդապետ, արը էլ դմանալու

սւժ չունեմ, հինչ անեմ: Ասեց, ա Սար, շատին դիմացել
ես, քիչին էլ դիմաց. ձիանդ ծախի, եղներդ ծախի, փող
հասցրու: Դու սկի վախիլ մի. տղադ որ եդ դառնայ, իրա
սովորած թահրովը լաւ բաղ էլ ա տնկիլու, նոր դայդի
(տեսակի) ջաղաց էլ ա շինիլու, եղներդ ու ձիանդ էլ ա
շատացնիլու: Ուսում առած տղան որ կայ, Նոյի աղանին
ա, որ ձթենու շիւր բերանումն եդ ա գալիս հու բախ-
տաւորութենի խաբարը բերում ծնողին: Հինչ երկարաց-
նեմ, Հայր սուրբի խօսքերը սիրտ տուին ինձ, ես էլ կցե-
ցի առաջ ձիաներիցս, վերջն եղներիցս մի մի ծախել ու
փողը դրիւ վանին: Էն ա վերջին տարին էր. ամառը
Վանին ամեն բան պտի վերջացնէր հու եդ գար զեղը:
Խօսք չկայ. որ ես էլ, օրեր եմ հմբարում (համարում), թէ
եփ ա լէխէն եդ գալու, որ համ էս դժար հոգսիցը մեղ
աղատի, համ էլ իրան տեսնանք հու կարօտներս առնենք:

«Մին էլ էս ա մին գիր եմ բտանում, թէ ա հէր,
յուսումս վերջացրել, պրծել եմ, ամա ըստիդ պարտք ու-
նեմ, բայ չեն թողնում ինձ. որ դիան որ ա մին էրկու
հարիր մանէթ հասցրու որ էս պարտքը թափեմ հու
դամ: Դօրթ ա, պարտքի անումը որ լսեցի, սիրտս շատ
կոտորուեց, ամա դէ ասեցի «գիւշան աղլամաղ (ընկնողը
լաց չի լինիլ», թող էս մինն էլ եօլայ տանենք: Գնացի
խօջա-Մարութից էրկու հարիր մանէթ պարտք արի, թիւ
մանին մի արասի շահով (6/0 24) հու մին ամիս ժամա-
նակով: Էդ փողն էլ դրկեցի Վանին: Մտրումս էլ ասըմի
թէ, էս ա լէխէս կգայ, համ էս պարտքը կտայ, համ
էլ իրա ծռացրած բաները կգրտաի: Հէնց դիտում ի թէ՝
Վանին օր իրա յուսումովը գեղ մտնի, Էնա փողն երկըն-
քիցը վեր ա թափուիլու:

«Անց կացաւ մին ամիս, էրկու ամիս, Վանուցը խա-
բար չկայ: Մեծ փիքրի մէջ ընկայ. Եարաք էս ինչ էլաւ.
նրդի մնաց Վանին. չըլի մի քամբաղտութիւն պատահեց.
եա չէ, Պետրպօլքումը բռնեցին լէխիս, չուն ըսենց բա-
ներ շատ ի լսել: Մի խօսք, սիրտս ճարում էր:

«Մէկ էլ էս ա մի օր Վանիցը գիր եմ ստանում,
գրում ա թէ՝ ա հէր, աչքդ լիս ըլի, եկել եմ Թիֆլիս
ու մի սիրուն աղջկայ հետ պսակւում եմ, հալի հալբաթ

(անպատճառ) բու ու նանի օրհնութիւնը դուշի թևովն հասըցրու ինձ:

«Մնց որ մարդու գլխին մի թուփ կտրաբի, ընէնց էս խաբարը տրաքեց իմ գլխին ու ինձ շշմացրեց, Սաղ մին քանի օր ես ու կնիկս ջիւղ պելացել, ընկել ինք ըստեղերը, ոչ արածներս ինք իմանում, ոչ շարածներու: Չատ մաածելուց ու փիքը անելուց եղբ՝ վեր եմ կենում գրում տղիս թէ՛ «ն որդի, ախար հլա բու հինչ պսակուելու վախտն ա. հլա նոր ես յուսումդ վերջացրել, մին եկ քեզ տեսնենք, մեր կարօտն առնենք, մեր ցաւերիցը խօսենք ախար բու աքովն (յուսումն) էլած չէլածս ծախել, պարտքի տակ եմ ընկել, եկ հլա իմ ցաւին մին ճար արա. էլ եդ զնն պսակուելը»:

«Հմի դուք փիքը կանէր թէ՛ գեղացին իրա տղին պսակում ա տասնհինգ, եա չէ, տասնըվեց տարումը. էս խն Սաքի ապերը չէր սւղում որ իրա քսանըչորս տրե կան տղէն պսակուի: Դրա մասին, դրուստն ասած, մին էն էր որ ես Թիֆլիսի աղջկերանցից վախում ի. չուն դրանցից շատ բաներ ի լսել. մտածում ի թէ՛ չլի տղիս գըլ. խից հանին ու մին բու ու քաշալ զատ կապին գլխին: Ջահելը, հօ գիտաք, քու կլի. ասումի ընենց ըլի՝ որ մի-նուճար տղիս անբաղդ չանեն. մին էլ էն էր՝ որ գիտումի Վանին Թիֆլիզում պսակուելուց եղբ էլ մեզ մօտ չի գալու. վաթանն (հայրենիքն) էլ ա մտքիցը գցելու, հօր տունն էլ. էս ցաւին, գիտաք, դմանալ չէր ըլի:

«Իմ գրին տղէս պատասխանում ա թէ՛ ա հէր էս աղջկանը Պետրապօլից եմ սէր տուել, ինչկլի հեղը չպսակուեմ՝ կարալ չեմ դեղը գալ. հալի հալքաթ բու օրհնութիւնը ուղարկի:

«Դրում եմ ա որդի, ախար մին ասես էլ ա՛ էդ ինչ աղջիկ ա. ինչ աղբի որդի ա. հայա, ռուս ա, ջհուղ ա: Ախար ես ո՛նց իմ օրհնութիւնը դարկեմ էն հարսին, որի էրեսը չեմ տեսել, ձէնը չեմ լսել: Դրում ա թէ՛ ն հէր, խն ես էդ բանը հարցնում. ես հօ թուրքի եա ջհուղի աղջիկ չեմ ուզիլու: Դիտում չես որ ուզածս քրիստոնի աղջիկ կլի. Ամա մի էրկու օր եղբ մեր կնքաւոր տղէն գրում ա, (չուն նրան էլի հարցրել), թէ՛ չես աօրի, Վանին

պսակում ա մի գիւրջու (վրացու) աղջկայ վրայ...

«Հմի ձեզ եմ հարցնում. մին հեր որ էս բանը լսի, ինչ կանի: Հը՞. Ամա ուր եմ հարցնում. դուք ինչ էք գիտում: Հեր էք ըլել որ գիտաք. էն ա կցեցի գլխիս վայ տալն ու ան ու վաճ անիլը: Ամա դէ էլ ուր կհասնէր: Բանը բանիցը անցել էր:

— Ուրեմն քո օրհնութիւնը չուղարկեցիր, հարցրի ես:

— Ե՛կ չուղարկեցի: Ամա ինքը առանց դրան էլ պսակուել պրծել էր. Եղոյ էլ հլա ինձ վրա ուռած գրում ա թէ՛ «ա հեր, դու որ քու օրհնութիւնը ինձ չղրկեցիր ու էս իշխան մարդկանց միջումն ինձ խայտառակեցիր, էլ յօրէս դէնը ես քու որդին չեմ»:

— Յետոյ դու ինչ պատասխանեցիր:

— Ոչինչ, Մինակ էն արի, որ նրա գիրը վեր կալայ գնացի վանքը: Էն վախտը Օսէփ հայր սուրբը մեռել էր: Գնացի նրա գերեզմանի առաջին չոգեցի, քարը համրութեցի հու լաց ըլելով ասեցի. — «Օսէփ հայր սուրբ. Օսէփ հայր սուրբ, լուս դառնաս դու հողովդ ու քայովդ. ախար դու ինձ ասեցիր որ իմ Վանին Նոյի աղաւնին ա, էսա ձթէնու չիւր բերանումս եզ ա գալու, որ բաղտաւորութենի խարարը բերի ինձ. բա լսի՞ ըտենց չիլաւ... ախար Վանին հմի Նոյի աղաւն ա դառել, ջամդաքի վրէն նստել ա՝ հու էլ եզ չի գալի. սրա ճարն ի՛նչ կլի...»:

Ծերունին լոց, կարծես, այլ ես չկամենալով խօսել: Բայց Պետրոսը, որ ըստ երևութին, չէր նկատում ծերունու յուզմունքը, հարցրեց.

— Վերջը ի՛նչպէս եղաւ. տղադ պսակուելուց յետ գիւղը չեկան:

— Եկաւ, հինգ տարուց եղը. կնիկն էլ բերաւ, մի երեք էլ գիւրջու ճտել հեղը:

— Յետոյ:

— Յետոյ էլ ի՛նչ. մի տասը օր մնաց, սաքի (որպէս թէ) քեր խաթրը առնիլու հմար ու էլ եզ գնաց:

— Բաս ըսկի չհարցրիր թէ ինչո՞ւ է այդ աղջկայ վերայ պսակուել:

— Հարցրի. ասեց սրա հերը ընտի մեծ զուլուլում ա. պսակուեցի որ ինձ էլ կռան տակը քաշի հու մենձ:

մարդկանց ջարդը (շարքը) գցի:

— Այսուամենայնիւ, դու քո նպատակին հասել ես. տղիդ բարձր ուսում ես տուել ու Թիֆլիսի նման բաղա-
քում յայտնի մարդկանց շարքը գցել, այդ էլ մեծ բան է,
նկատեց ընկերս:

— Արեւ մատաղ. բա ես իմ էլած չեկածը փշացրել,
Վանին յուսում եմ տուել՝ որ նա Թիֆլիզի՞ն պէտք գայ.
Խի՞ Թիֆլիզումը նրան նմանները բի՛շ կան. եա չէ, իմ սիր-
տը շատ էր ցաւում էդ բարբաղի հմար... ես իմ տղին
ուսում եմ տուել՝ որ առաջ իմ օջախը շինի. իմ հանգած
ճրագը վառի. իմ տունը հարս ընկելով ինձ հու իմ պա-
ռաւին ուրախացնի. եղն էլ իրա ուսումովը էս խաւար
գեղը լուսաւորի. մեր խեղճ ու հալվան շինականին գո-
ռից, բէգառից ազատի... Թիֆլիզում Վանին Թող հենց
հրեշտակ վեր բերի երկնքիցը. ինձ ի՞նչ... հըլն, որ
երկրում որ լուսաւէր, եա չէ, փանդ ու փիլով (հնարա-
գէտ) մարդ կայ, հենց դպայ Թիֆլիզ ա վաղ տալի.
դուք մեր էս խեղճ գեղի դարդը քշեցէք, որ ոչ տէր ու-
նի ոչ սրտացաւ...:

— Վանին գոնէ փող ուղարկում է բեղ, հարցրի ես
ծերունուն:

— Զէ, չի դարկում, մեր կնքաւոր տղին ասել ա թէ
ապուն ասի ինձանից նեղանայ ոչ. խարջս շատ ա մեծ.
տարին 3—4 հզար մանէթը հերիք չանում, ես էլ անջախ
(հաղիւ) էգրան՝ եմ աշխատում:

— Իսկ խօջա Մարութի պարտքը վճարեց:

— Զէ, քե մատաղ. նրան էլ էրկու գոմշակաւ տուի,
հոգիս ազատեցի:

— Հապա երբ այստեղ եկաւ, իսկի շասացի՞ր թէ ին-
չու գոնէ իւր համար արածդ պարտքը չի վճարում:

— Ասեցի. ասում ա, ա հեր, դիֆ մէլ չի. ինչ ու-
նես չունես, ծախիր կեր. եփ որ կդարտակուես, կգաս
Թիֆլիզ իմ տանը կապրես:

— Դու ի՞նչ ասացիր:

— Ասեցի եանդլիչ ես, որդի, որ իմանամ թէ քաղ-
ցած մեռնելու եմ, իմ ոտն իմ գեղիցը դուս չեմ դնիլ.
ըստեղ ծնունել եմ, ըստեղ էլ պտի մեռնեմ. իրա վաթմանը

մոռացողը, հօր տունն աչքից ու մտքից բացող մարդ չի, հայրան ա:

— Եւ այդ դրութեան մէջ, ուրեմն՝ դու ոչ մի մխիթարութիւն չունի՛ս, հարցրի ես ծերունուն, ի սրտէ ցաւակցելով նրան:

— Ունեմ, ո՛նց չունեմ, պատասխանեց նա յուզուած ձայնով. իմ մխիթարութիւնն էլ էն ա, որ եւի լսում եմ թէ մեր գեղականին մինը ուզում ա իրա տղին քաղաք դարկի յուսում առնելու, էն սհաթը գնում եմ կռնիցը բռնում, բերում մեր հայաթումը կանգնացնում ու ասում. — տես որդի, էս Վեդունց Սարգսի չէն օջախն ա, որ էս օր վերանայ ա դառել: Ա՛յ, տես, կտուրը ծռուել ա, բէշերը թափուել են, գերանը կախ ա ընկել դիմը դարտակուել ա, հումեղ թացան տուողը մի էծ (այծ) ա մնացել... Մենք էլ, տեսնո՞ւմ ես, մարդ ու կնիկ ծերացել, մնացել ենք անտէր. ոչ ձեռք կայ որ մեր դուռը բանայ. ոչ ձէն կայ, որ սրտներս ուրախացնի. . էս դիւի նրա մեղն ա, որ ես իմ տղէն յուսումի դրկեցի... Վախիր էդ բանիցը որդի. էրեխէ՛ք քու կշտին սահիր, տանիցդ մի հեռացնիլ որ իմ Վանու նման Նոյի ագռաւ չդառնայ...:

— Բայց դուք հօ դրանով չարիք էք գործում, բացականչեց Պետրոսը, վրդովուելով:

— Չարի՞ք խի եմ գործում, պատասխանեց ծերունին եռանդով. էւելի լաւ չի՞ որ մեր գեղը յիսուն վար անող տղամարդ էւելի ունենայ, բանց թէ հարիր Նոյի ագռաւ. վար անողը հլա հաց կբիրի տուն, քիւլփաթի ռուզին կշտացնի. Նոյի ագռաւը ի՞նչի ա պէտք: Եա չէ, հո՛ւ ա մեղաւոր որ ես հմի ըսեմց եմ խրատում մարդկանց. ես թէ՛ իմ տղէն. Մի սհաթ առաջ գնացել էք Տէր-Մակունչի եախէն (օձիւրը) բռնել թէ՛ էս խի՞ ժամի ըռաչին բալ ու բախչայ չես շինում. էս խի՞ դու գիտուն չես, էս խի՞ տղերանցդ յուսումի չես դրկել... Խեղճն էն սհաթին եկաւ ինձ գանգատուեց: Ասեցի, ո՞ւր ա, էդ շլապաւոր տղերանց մի դրկի ըստեղ՝ ես էլ նրանց իմ հարցմունքն անեմ. Հմի հազիր եկել էք. խնդրում եմ որ ասէք. — հո՛ւ ա մեղաւոր որ գեղի բահանան Տէր Մակունչն ա. հո՛ւ ա մեղաւոր որ եղցու առաջը անապատ ա. հո՛ւ

ա մեղաւոր որ պեղը կեղտոտ ա, տները տափից կալած, հայաթները թրքով լիքը, քուշէքը ծուռ ու մուռ... ասեցէք տեսնեմ, հնվ ա մեղաւոր, խեղճ դեղականը թէ՛ նոյի ազնւաները: Ախար ինչ կլի հմի էս դեղարանքից մի տառը, քսան տղա գնացել են յուսում առիլ, լուսաւորուել: հմի ուր են. ընչի՞ նրանցից մինն ու մինը եւ չը եկաւ որ իրա հօր օջախը վառի. իրա վաթանը պայծառացնի, որ վեղացին հէնց մին օրինակ էլ ա տեսնի ու ասի թէ՛ «ղորթ ա, յուսումը լաւ բան է. եկէր մենք քար ու քացախ ուտենք, ամա մեր էրեխանց յուսում տանք, լուսաւորենք...»:

Ծերունին լռեց. իսկ մենք պատասխանելու ոչինչ չունէինք: Բարեբաղդաբար այդ միջոցին պարտիզի դռնում երևաց մեր հիւրընկալն, որ եկել էր մեզ ճաշի կանչելու: Օգուտ քաղելով առիթից՝ մենք վերկացանք տեղից և ողջունելով ծերունուն հեռացանք ծանր տպաւորութեան տակ:

Երբ իջնում էինք սօսիների դառիվայրով հարցրի Պետրոսին թէ՛ — արդեօք յիշում է այն խօսքը, որ ասում էի՛ թէ «կգտնուին հողոյ կամ մտքի աչքերով հիւանդներ, որոնք խաւարը կորոնեն իբրև դեղ, իրենց աչքերի ցաւը մեղմելու համար»:

— Յիշում եմ, ասաց նա. և այս ծերունին այդ հիւանդներից մինն է:

— Այո. սակայն նրա միտքն առողջ և հոգին կալտառ է եղել. երկուսն էլ հիւանդացրել է լուսաւոր որդին, յարեցի ես:

— Անշուշտ, պատասխանեց ընկերս և այս անգամ, արդէն, խոր համոզմունքով:

ՄՈՒՐԱՅԱՆ

